

Doc. dr. Jos. Grňa :

Co lze vyčísti ze statistiky

(Rozdělení důchodů v Československu.)

Nedávno vyšel svazek Československé statistiky přináší obšírná data o dani důchodové, výdělkové, rentové a z vyššího služného za rok 1930. Jest to silná kniha o 300 stránkách, přeplněná čísly, jež dovedou mluvit velmi zajímavou řečí, najdeme-li klíč k jejich mluvě. Základní důležitost má statistika daně důchodové, jež si zaslouží pečlivého studia nejen toho, kdo se zabývá daňovými otázkami, nýbrž každého národohospodáře, sociologa, zákonodárce i praktického politika a obchodníka.

Jak jsem na tomto místě již jednou uvedl, dávají nám data, vyšetřená při ukládání daně důchodové, poměrně nejspolehlivější podklad pro zjištění národního důchodu. Důchodová daň postihuje teoreticky všechny příjmy obyvatel státu, ať pocházejí z jakýchkoliv pramenů, tedy z pozemků, domovního majetku, výdělných podniků a zaměstnání, ze služebních a pracovních poměrů, z držby kapitálů i ze všech jinakých důvodů. Protože naopak výdaje, jež jsou nutny k dosažení těchto příjmů (režie), jsou z výpočtu pro uložení daně vyloučeny, shoduje se přibližně takto vyšetřený důchod s důchodem ve smyslu národohospodářském.

Taková statistika nám může ukázati mnoho. Nikomu nemůže zajisté býti lhostejné, je-li bohatství rozděleno nerovnoměrně tak, že na jednoho bohatce připadají tisíce chudáků, ježto i to bude mít vliv na konsumní schopnosti obyvatelstva, nehledíc ani k politickým důsledkům, z toho plynoucím. Stejně jest důležité, jak jest bohatství ve státě rozděleno teritoriálně, to jest, zda snad není soustředěno na jediné místo nebo na několik míst tak, že jsou kraje chudobné vedle okresů a krajů poměrně bohatších. Podobně není lhostejné, jak jsou rozděleny prameny důchodů, tedy na příklad kolika lidem a v jakém rozsahu dává obživu zemědělství, kolika průmysl, kolik žije z kapitálů a podobně.

Tak se nám objevuje celá řada různých možností, jak vytěžit něco z číslic, které nám v této publikaci podává státní úřad statistický. Ovšem podrobné prozkoumání všech těchto nadhozených otázek by vyžadovalo příliš mnoho času a místa, a proto chceme čtenáře „Přítomnosti“ jen stručně upozorniti na několik zajímavých výsledků této statistiky.

Nedostatky této statistiky.

Z dat, které podává státní úřad statistický, můžeme velmi dobře zjistiti rozsah a rozvrstvení bohatství ve státě, ale mnohem méně nám poví o tom, kolik jest chudoby a kde jest jí nejvíce. To souvisí s podkladem této statistiky, s důchodovou daní.

Důchodová daň se ukládá dvojnásobem. Má-li někdo jen služební příjmy, které nepřesahují přibližně 23.000 Kč ročně, nevyměruje se mu zvláštní daň,

nýbrž daň srazí již zaměstnavatel z platu a odvede ji sám bernímu úřadu. Všichni ostatní poplatníci platí daň na podkladě platebního výměru přímo a sami. První poplatníci se nazývají „srážkoví“ (protože se jim daň srazí z platu), druzí „přímí“.

Ale ne z každého důchodu se platí daň, nýbrž teprve tehdy, když přesahuje ročně u srážkových poplatníků přibližně 10.000 Kč, u přímých 7000 Kč. Podrobná statistická data se však týkají jen poplatníků přímých, kdežto u srážkových jsou udány jen základní číslice. Nejsou tedy vůbec zjištěny majetkové poměry a dokonce ani ne počet oněch osob, které mají menší důchod než 7000 Kč ročně, a z převážné části chybí také podrobnější údaje o těch zaměstnancích, kteří mají důchod menší než 23.000 Kč. Tím jsou ovšem získaná data neúplná, právě pokud jde o méně majetné vrstvy obyvatelstva.

$2\frac{3}{4}$ milionů důchodců má důchod
40 miliard.

Podle výsledků šetření obnášel v roce 1930 celý důchod, z něhož byla vyměřena důchodová daň, u 2 milionů 727.159 poplatníků (přímých i srážkových) celkem 39.693 milionů Kč. Jak jsem se svého času na tomto místě pokusil dokázati, neodpovídá tato cifra přesně úhrnnému národnímu důchodu, neboť jest jednak nutno připočítati ještě důchod oněch osob, které dani nepodléhají, to jest osoby s důchodem pod 7000 Kč a zaměstnanci pod 10.000 Kč ročně, jednak jisté důchody finanční správe unikají (důchody se zatajují), jednak konečně některé důchody jsou hlavně z důvodů hospodářských a daňově technických ze zdanění vyloučeny, ač tvoří součást důchodů ve smyslu národohospodářském. Na podkladě obsáhlého srovnání jsem vypočetl, že skutečný národní důchod v roce 1930 byl vyšší, a že obnášel přibližně asi 50 miliard.

Ale pro srovnání, jak jest tento důchod rozdělen, jest tento rozdíl celkem nedůležitý, neboť můžeme právem předpokládati, že osvobození od daně i únik před daní jsou rozvrženy celkem stejnoměrně. Proto také nebudeme k této opravě přihlížeti a přidržíme se jen úředně vyšetřených dat.

Dvě třetiny důchodů
připadají na mzdy a platy.

K zajímavým výsledkům dojdeme při zjišťování, z jakých pramenů se těchto 39.693 mil. Kč důchodů skládá. Téměř dvě třetiny z této částky připadá na důchod ze služebního poměru, tedy mzdy a platy. V absolutních číslech jest to 25.714 mil. Kč, v procentech 64,7%. Druhým nejdůležitějším pramenem příjmů obyvatel našeho státu, jenž ovšem v této statistice zůstává daleko pozadu, jest podnikání obchodní a průmyslové. Dává jako čistý výtěžek jen částku 7.983 mil. Kč, čili 20,1% celkového důchodu. Následují pozemky s 3.729 mil. Kč (9,4%), kapitál se 1.179 mil. Kč (3%), a konečně domy se 14 mil. Kč (1,8%), kdežto ostatní prameny představují již jen zlomky.

V této statistice jest nápadný malý výnos kapitálu, na což bylo opětně již upozorňováno, ale ještě nápadnější jest vysoký podíl důchodů ze služebního poměru. Tento podíl ještě více vynikne při srovnání podle počtu poplatníků: všech poplatníků bylo 2,727.195, ale zaměstnanců z nich 2,244.452!

I když jest pravdou, že důchody zaměstnanců mohou býti nejbezpečněji zachyceny, takže u nich únik (zatajení daně) není téměř možným, přece jen podíl zaměstnanců na daní důchodové nemůže býti vysvětlen jen nedokonalým postižením ostatních důchodů. I z těchto číslic se tedy potvrzuje zjev také jinak pozorovaný, že se celá společnost poznenáhlu přetvořuje ve směru t. zv. funkcionarisace; společenská práce jest prováděna stále ve větším měřítku ne již samostatnými osobami, nýbrž zaměstnanci, a stále větší převahy nabývá kolektivní forma podnikání, ať veřejného (stát, obce atd.), ať soukromého (akciové společnosti a pod.).

Daň důchodová se stává daní z platů a mezd.

Tento poznatek má ovšem také vliv na správné ocenění vlastní povahy daně důchodové; dávno ztratila povahu universální daně a jest již dnes a v budoucnu bude tím více převážně daní z platů a mezd. Tato okolnost si musí v budoucnosti vynutiti také zcela novou úpravu této daně, protože nebude možno tak vysoko zatěžovati daní platy a mzdy, jak se to děje nyní. Zaměstnanci, zdanění daní důchodovou, jsou vlastně jediní, kteří musí celou daň platiti efektivně ze svého, protože každá jiná daň se více méně přesouvá, takže jí na konec nese jen konsument. Tím jest ovšem značně snižována životní úroveň oné vrstvy obyvatelstva, jež svou početností i významem bude v budoucnu ve státě úplně převládati.

Statistika daně důchodové poskytuje také velmi poučná data o rozložení majetku ve státě podle míst. I zde se potvrzuje známý zjev,

že bohatství ubývá od západu k východu,

ale přece jen skutečný poměr jest překvapující.

Podle počtu obyvatelstva se má poměr Čech k zemi moravsko-slezské, slovenské a podkarpatoruské zhruba jako 10:5:5:1, ale z celkového důchodu připadalo na

země	důchod v mil. Kč	v procentech
Čechy	24.896	62.7
Morava a Slezsko	9.339	23.5
Slovensko	5.002	12.6
Podkarp. Rus	456	1.2

Ke stejnému výsledku dojdeme i na podkladě jiných výpočtů. Poplatníkem daně důchodové se stává někdo tehdy, když má určitý minimální důchod. Čím větší počet poplatníků tedy určitý obvod vykazuje, tím jest poměrně bohatší a naopak, neboť málo poplatníků znamená málo osob, které mají aspoň tento minimální důchod. Srovnání po této stránce vykazuje tato data při celostátním průměru 185 poplatníků na 1000 obyvatel:

země	počet poplatníků	v proc.	na 1000 obyv.
Čechy	1,723.563	63.2	242
Morava a Slezsko	633.925	23.3	178
Slovensko	339.921	12.4	102
Podkarp. Rus	29.786	1.1	41

Tento nepoměr vynikne ještě více, srovnáme-li úhrnný důchod s počtem přítomného obyvatelstva; v celém státě pak připadá na jednoho obyvatele poměrně 2964 Kč čistého důchodu, ale podle zemí připadá na jednoho obyvatele v Čechách 3502 Kč, na Moravě 2620 Kč, na Slovensku 1502 Kč a na Podk. Rusi dokonce jen 630 Kč!

Ježto držba kapitálu peněžního (spořitelní vklady a pod.) jest všeobecně pokládána za znak zámožnosti, stůjtež zde také data, jakým podílem se jednotlivé země účastní na důchodech z kapitálu:

země	důchod v mil. Kč	v procentech
Čechy	887	75.2
Morava a Slezsko	231	19.6
Slovensko	59	5.0
Podkarp. Rus	2	0.2

Můžeme jíti ještě do dalších podrobností, ač se tu již budeme nuceni přidržeti jen dat, která jsou sebrána pouze pro přímé poplatníky, tedy s vyloučením zaměstnanců s důchody přibližně do 23.000 Kč ročně, a ovšem také s vyloučením osob, jejichž důchod nedosahuje 7000 Kč ročně. Celkový obraz zůstává však přes to stále stejný.

Kdybychom si povšimnuli jen průměrného důchodu těchto přímých poplatníků, zdálo by se, že není mezi jednotlivými zeměmi rozdíl příliš veliký, neboť státní průměr pro jednoho zdaněného poplatníka jest 23.772 Kč, a na jednotlivé země připadají tyto číslice: Čechy 24.940 Kč, Morava 24.233 Kč, Slovensko 19.931 Kč a Podk. Rus 18.941 Kč. Ale nesmíme zapomenouti na to, že úplný obraz nám dají tyto cifry teprve spolu s počtem poplatníků. Teprve je-li při vysokém průměru důchodů na jednoho poplatníka také velký počet poplatníků, znamená to, že jest jednak mnoho osob, které mají důchod přes 7000 Kč ročně, a že také u jednotlivých osob se důchod neдрží spodní hranice, takže pak jest možno říci, že dotyčný obvod má zámožné obyvatelstvo. Ale při srovnání těchto dat se znovu potvrzuje stejný obraz o chudobě východu. Pro celý stát totiž platí průměr 68 přímo zdaněných poplatníků na 1000 obyvatel, kdežto pro jednotlivé země platí čísla 81, 68, 52 a 25.

Praha jest nejbohatší z celého státu.

Máme-li na paměti obě tyto okolnosti, totiž průměr poplatníků na 1000 obyvatel a průměr důchodů na jednoho poplatníka, zjistíme, že daleko nejbohatším místem v celém státě jest hlavní město Praha. Na 1000 obyvatel v ní připadá 131.6 poplatníků (přímých) a na jednoho poplatníka 37.6 tisíc důchodů ročně. Co do průměrného počtu poplatníků jest Praha vůbec první v celém státě; za ní následuje město Bratislava (119.1), Brno-Město (113.1), okres Karlovy Vary (108.4), okres Liberec (107.1) atd. Co do průměrného důchodu jest však na prvním místě Moravská Ostrava s 41.2 tisíci Kč, pak Praha (37.6), Bratislava-město (35.6), Brno-město (34.8), okres Uherské Hradiště (Zlín se 33.2!) atd.

Nejchudším jest v republice okres Chust na Podkarpatské Rusi se 17.5 poplatníky na 1000 obyvatel (absolutně nejméně Rachov s 15.1) a 16.3 tisíci Kč průměrného důchodu (Rachov 19.2). Z českých okresů patří podle těchto dat mezi nejchudší území

Českomoravské vysočiny, na příklad Chotěboř s 39 poplatníky při průměrném důchodu 17.3 tisíc Kč, z moravsko-slezských hlavně Valašsko, jako na příklad Holešov (35.3—19.9), ze slovenských obzvláště Orava (Dolní Kubín 24.8—15.9), střední Pováží (Velká Bytča 25.0—19.1) a slovenský východ (Humenné 24.3—17.9).

Jak velkým podílem jest zúčastněno hlavní město Praha na důchodu přímo zdaněném, vyplývá z níže uvedených číslic, při čemž nutno ovšem vzítí v úvahu tu okolnost, že poměrně vyšší zdanění Prahy se vysvětluje progresivností daně — čím vyšší jest důchod, tím více stoupá daňová sazba:

místo	počet poplatníků	celkový důchod v mil. Kč	z toho důchod z kapitálů v mil. Kč	vyměřená daň v mil. Kč
Praha	111	3874	346	225
Ostatní Čechy	461	8951	541	357
Morava a Slezsko	241	5089	231	241
Slovensko	175	3197	59	113
Podkarp. Rus.	18	313	2	10

Chudoba východu a bohatství Prahy.

Tyto číslice nejsou příznivé a nutí k přemýšlení. Na jedné straně jest v nich ovšem zbraň proti slovenskému autonomismu, zbraň dosud málo použitá. Dokazují totiž, že autonomie Slovenska jest hospodářsky naprosto nemožná, protože by znamenala jeho úplné ochuzení. Slovensko, jeho veřejná správa, jest vydržováno západními zeměmi, a autonomie by pro ně znamenala ohromné snížení dnešní životní míry. Nebylo by peněz na školy, silnice, železnice, úřady, a vše to by bylo nutno omeziti přibližně na jednu čtvrtinu, neboť zvýšení daní by musilo znamenati úplný zánik slovenského průmyslu. Tím vším by byl ovšem kulturní i hospodářský vzestup Slovenska zabrzděn na desetiletí.

Ale na druhé straně jsou tyto číslice také vážnou výstrahou. Vidíme z nich názorně jeden z důvodů slovenské nespokojenosti, jež má vlastně do značné míry podklad jen hospodářský, a jež se obdobně začíná projevovati také na Moravě. Proto jest také úkolem rozumné státní politiky nepochybně mezi západem a východem státu vyrovnávati nejen kulturně, nýbrž i hospodářsky, a není možno, aby obchod, průmysl i peněžnictví bylo trvale soustřeďováno jen na jedné části státu, vojensky dokonce nejvíce ohrožené. Již ze státních důvodů musí býti bráněno překládání podniků, jež mohou míti důležitost pro vojenskou správu, ze Slovenska na západ, a dokonce bude i nutno, aby se přímo bránilo budování nových podniků na západě a blízko hranic. Ale to vše dávno nestačí. Stát musí podporovati přímo i nepřímou vznikání průmyslových podniků na východě, a sám by měl dáti první příklad tím, že již z vojenských důvodů přeloží vojenské podniky na místa méně ohrožená.

Hospodářská decentralisace jest tedy u nás přímo státní nezbytností, a v první řadě bude nutno revidovati postavení hlavního města Prahy. Fakt, že důchody celého Slovenska obnášejí jen asi 80% důchodů města Prahy, a že dokonce celá Podkarpatská Rus při jen málo menším počtu obyvatelstva představuje jen asi 8% důchodů obyvatel města Prahy, jest zajisté krajně nezdravý, nehledě ani k excentrické a vojensky ohrožené poloze hlavního města.

Kolik jest u nás milionářů?

Přihlédneme-li ještě k vertikálnímu rozdělení důchodů, zjistíme, že po této stránce jest toto rozdělení poměrně dosti příznivé, neboť nepoměr mezi důchodci není příliš veliký. U nás není miliardářů a také osob s důchodem nad 1,000.000 Kč ročně není příliš mnoho. Bylo jich v roce 1930 celkem 255, z nichž bylo 6 cizinců, bydlících v cizině a pobírajících důchody z tuzemska. Z těchto milionářů není ani jeden z Podkarpatské Rusi a podle země se rozvrhují takto:

země	počet	jejich důchod v mil. Kč	v proc. dotyčné země
Čechy	183	413.5	3.2
Morava a Slezsko	65	245.5	4.8
Slovensko	7	14.2	0.5
Celý stát	255	673.2	3.1

Zde jest snad nápadný vyšší podíl Moravy. Skutečně také dva nejbohatší poplatníci z celého státu jsou Moravané, kteří měli dohromady 97 mil. Kč důchodu, kdežto v Čechách nebylo poplatníků s důchodem přes 20 mil. Kč, na Slovensku dokonce ani s důchodem přes 4 mil. Kč (v Podkarpatské Rusi nejbohatší poplatník neměl důchod přes 650.000 Kč).

Z těchto milionářů (s vyloučením cizozemců) bylo celkem 169 samostatných osob (podnikatelů) a 80 zaměstnanců; ze samostatných patřilo 56 k zemědělství, 72 k průmyslu, 25 k obchodu a 16 k volným a jiným povoláním.

Na jednoho z těchto milionářů připadá průměr ročních 2.6 mil. Kč důchodu, tedy něco přes 100.000 dolarů, což není mnoho u srovnání s cizinou a s pohádkovými příjmy amerických, anglických, francouzských, holandských a jiných boháčů. Přes to, uvážíme-li, že těchto 255 silných jedinců mělo dohromady větší příjem (673.2 mil. Kč) než 91.094 důchodců nejnižší stupnice důchodové daně (7000—8000 Kč ročně), kteří dohromady dosáhli jen 664.8 mil. Kč důchodu, nutí i tyto číslice k přemýšlení. A při tom neznáme ani počet, ani celkový důchod oněch občanů, kteří důchodové daní nepodléhají proto, že jejich příjmy nedosahují ani těchto 7000 Kč, a pro něž jest i tato částka nedosaženým ideálem!

Jak jest viděti, není ani statistika daně důchodové tak nezáživná, jak by se snad zdálo nezasvěcenci při pohledu na knihu, potištěnou jen číslicemi. Dalo by se z ní vyčísti ještě mnoho jiných zajímavých podrobností, ale to již bude spíše úkol pro odborníky.

p o z n á m k y

Inflace nebo deflace nebo něco třetího?

Předesíláme hned: Máme zato, že otázka je nesprávně položena způsobem, jak se vynořuje v kterékoliv zemi. Nebyla do dneška situace — a sotva si jí také dovedeme představit — že by hospodářská politika země neměla opravdu jiné volby nežli mezi těmito dvěma zly. K tomu však musíme ještě dodat druhou výhradu: Co se označuje v dnešní veřejné rozpravě za „inflaci“ a co zejména za „deflaci“, má s oběma těmito pojmy v ustáleném smyslu hospodářské vědy většinou jen málo co činiti.

Inflací se dosud rozumělo zvětšení oběhu platidel, neodůvodněné potřebami obecného hospodářství, zejména stavem konjunktury. To bylo jen zdánlivé určení nejasné.

neboť za dané rychlosti oběžné (to jest známé z praxe) je stanovení množství platidel, které vyžaduje stav konjunktury, úkol ryze technický, který řeší pravidelně doře vedené cedulové banky. Při tom nelze zapřít jistou možnost libovůle při stanovení množství peněz i možnost různých názorů o jejím rozsahu. Neregulérní rozmnožení tohoto množství ve větších rozměrech se snížením hodnoty měny a zvýšením cen se považovalo dosud za inflaci; od války k tomu přistoupil pojem nekontrolovaného rozmnožení peněz, neomezeného „úhradou“.

Co se dnes označuje za „inflaci“, je s ní totožné jen v několika rysech. Obvykle se zaměřuje se znehodnocením (devalvaci). Jestliže však ani inflace nemusí býti spojena bezpodmínečně se znehodnocením, musí býti tím méně ještě znehodnocení následek inflace. Lze ho dosíci spíše zcela izolovaně, ryze technickými opatřeními cedulové banky a nemusí se ani dostaviti se zvýšením oběživa (počítáno ve zlatě).

Přehlížejí-li se ve dnešních rozpravách o inflaci a znehodnocení tak často tyto otřepané pravdy, je zmatení pojmů ještě větší při deflaci. Ještě před několika lety to byl pojem čistě měnově politický; omezení oběživa, zejména bez souvislosti s obdobným vývojem konjunktury, bylo označováno za deflaci. V poslední době byl tento jednoznačný pojem přetvářen dvojnásobně: Jednak se mluví deflací dnes velmi zřetelně s omezením oběživa, jednak užívají často i učení hospodářští teoretikové slova „deflace“ dokonce místo „krise“ nebo „depresy“. Není to náhodou — velká část měšťanského světa spatřuje v těžkých zmatech světového hospodářství pouhé procesy peněžní a nepovažuje proto skutečnou „deflací“ úvěrového a peněžního oběhu za příznak kritické hospodářské situace, nýbrž za její — příčinu. V babylonském změnění řeči v hospodářské politice se zračí věrně zmatek ve světovém hospodářství...

Bylo by však naprosto zvrácené hledati v tom všem toliko otázku pojmů; spíše za tím vězí rozhodující problém hospodářské politiky, jenž vzniká krizí v zemi za zemí. V podstatě způsobila všude tytéž následky: pokles cen, zejména u vývozu, masovou nezaměstnanost a selhání soukromé iniciativy, ne naposled i obrovské schodky ve státních rozpočtech. Země za zemí je stavěna před otázkou, má-li „řešiti“ schodek a tiseň obvyklými prostředky kapitalismu: snižováním platů a mezd, obecným omezením životní úrovně širokých mas.

K tomuto cíli (který je stejný v každé pravidelné krizi kapitalismu) vedou však dvě rozdílné cesty. Přímá a nepřímá. Přímá — to je ta, která se dnes (jak řečeno, zmateně) nazývá deflací; správněji se nazývá odbouráváním — odbouráváním mezd, státních vydaní, životní míry. Nepřímá — znehodnocení — to jest, že se za zdánlivého udržení, ba zvýšení mezd (a daleko spíše cen) zhoršením hodnoty peněz přece snižuje životní úroveň širokých mas, avšak tak, že to nepozorují, nebo pozorují jen pomalu, nebo jsou utěšovány přechodnou znehodnocovací konjunkturou. V každém z těchto obou případů zní cíl: svaliti útraty krise na širokou masu. V prvním případě za okamžitého zostření deprese, ve druhém za letného oživení hospodářství, v konečném výsledku se však nepříliš od sebe liší.

Je příznačné, že problém formou „alternativy“ se vynořuje jen v zemích demokratických. Fašistické jej už rozřešily svým způsobem: Nadmíru ostrým snížením masového důchodu, zejména mezd. To je přece vlastní dějinně hospodářský smysl fašismu. Že se při tom státní vydání naopak o nejsilněji nadouvají a dříve či později i měna otrásá (dnes v Itálii jako v Německu), je kapitola o sobě.

Zato ve Francii to nejde snad tak prostě; zde nechce především vzít nikdo odpovědnost za to či ono řešení (zejména však za znehodnocení vůči strádaloři), proto krise Flandinova a Bouissonova. A ježto nyní ani Laval nespěje k cíli s rychlostí, jakou si přeje velký kapitál, začíná velkorýse financování Ohnivých křížáků — přesně tak jako dělal Thyssen v Německu z nacistů „národní hnutí“. Kde se však uchováva demokracie, vítězí dosud většinou (jako v Belgii) v boji o „nejpříjemnější způsob“ snižování mezd znehodnocením, ježto bylo spojeno alespoň pro okamžik s úlevou v nezaměstnanosti a ve finančních otázkách. A kdo provozuje dnes více nežli politiku pro okamžik?

Soudíme, že stará cesta kapitalismu k řešení krise (snižování důchodů mas, hromadění prostředků na nové investice a tím na rozpínání hospodářství až k — nejbližší krizi) není už dnes vůbec schůdná z nejrozmanitějších důvodů,

ani pro ty, s jejichž názory by se srovnávala. Už proto je špatně položena celá alternativa „odbourání nebo znehodnocení“. To ukazuje ne naposled švýcarská situace po odmítnutí iniciativy proti krizi — které bylo jistě z dobré části způsobeno svedením skutečného problému na otázku „inlace nebo deflace“. Vyřešeno nebylo tímto odmítnutím vůbec nic — pravá alternativa vystupuje nyní do popředí tím zřetelněji.

Tato alternativa může toliko zníti: Může se podařiti překonání deprese nepoměru mezi výrobou a spotřebou tím, že strádáním mas budou opatřovány prostředky na nové investice — nebo musí jí býti dosaženo spíše přízpůsobením spotřební síly mas dávno rozvinutým produktivním silám? Poslední vývoj nám dává, jak se zdá, na to jednoznačnou odpověď. Ani dočasně nefunguje už bývalá mechanika kapitalismu, sebevětším snížením životní míry se jí nedosáhne. Toto snížení, ať se provede odbouráním nebo znehodnocením, může působiti leda jako prehavá kávrová injekce.

Druhá možnost, zvýšení masové spotřeby podle rozvoje produktivity, je dnes totožná s otázkou po obsahu zámeřného hospodářství. Kapitalismus dnes značí snížení životní úrovně, „záměrné hospodářství dolů“. Záměrné hospodářství vzhůru, rozšíření životní míry národů, jejich přízpůsobení novověkému stavu techniky a organizace, to je pravý úkol přítomnosti. Od něho by se neměl dáti svésti nikdo na slepou kolej přesunutím diskuse.

Dr. A. L.

Něco hned, něco na podzim.

Něco hned, něco na podzim, tak byl charakterisován stav, v kterém vláda odcházela na prázdniny. Odchod ten vyvolával v socialistických stranách určité trpké pocity. Podařilo se totiž uskutečniti a dojednati to, co chtěla republikánská strana, ale už na podzim bylo odsunuto to, s čím přicházely socialistické strany. Byl projednán obilní monopol — ale zprostředkování práce a zkrácení pracovní doby bylo odsunuto, ač snížení počtu nezaměstnaných a organizace zprostředkování práce není jen zájmem socialistických stran. Přesto k jejich uskutečnění nedošlo, ač na druhé straně udržení obilních cen bylo věcí, s kterou se socialistické strany nemohly dobře spřáteliti, a konec konců ani nespřátelily, jak je patrné z projevu Svazu čsl. družstev. Nastala určitá roztrpčenost mezi hlavními stranami koaličními; trpkost, která dala podnět k úvahám, nebyly-li odsunuty osnovy, s kterými přišli sociální demokraté, také proto, aby se nepředbíhalo vývoji na podzim, kdy by poměr mezi agrárními a socialistickými silami se snad utvářel jinak než dosud.

Jde tu v podstatě o myšlenku rudozelené koalice. Mezi socialisty není mnoho těch, kteří by propagovali koncepci jinou, ač jsou si dobře vědomi toho, že praxe této myšlenky není právě ideální. Jinak zdá se tomu býti v republikánské straně, kde vedle stoupců koncepce rudozelené koalice, která jest spojována se jménem Švehlovým právě tak jako u sociálních demokratů se jménem Tusarovým, jest řada lidí, kterým by se líbilo jiné seskupení politických sil. Republikánská strana věru nemusí být roztrpčena na to, že v této formě koalice by se jí málo vyhovělo. Trpkost byla na straně druhých.

V. G.

Jak má býti placen poslanec?

Sudetoněmecká strana Konrada Henleina stanovila příjmové maximum pro svoje poslance a senátory. U svobodného dělá toto maximum 2200 Kč. Co jest nad to, musí býti odevzdáno straně, při čemž se odpočítávají výdaje spojené s bezprostředním výkonem funkce. — Sudetoněmecká strana tu chce ukázati, že provádí to, co hlásal Henlein: politická funkce nesmí býti povoláním. Sudetoněmecká strana nedělá nic nového. U nás na př. komunisté svoje platy poslanecké musí odevzdávati straně, která jim z nich platí podle své libosti; také u ostatních politických stran srážky z poslaneckých a senátorských platů činí slušnou část. Gesto, které dělá strana Konrada Henleina, jest libivé; voličové z něho budou míti radost. A pokladna sudetoněmecké strany také, i když není odkázána jen na tento zdroj příjmů. Agitace proti vysokým platům poslanců není nic nového, ani u nás ani v cizině. Dovedl jí výtečně užiti Hitler při své agitaci proti socialistům. Stalo se však, že Hitler se dostal k moci, a jeho lidé mají příjmy, o kterých se nikdy nesnilo demokratickému poslanci. Stačí jen si vzpomenouti na svatbu Goeringa, která stála statisíce, aby bylo vidět, že hakenkreuzlerii byli proti vysokým příjmům v politickém životě jen tak dlouho, dokud nebyli u moci.

Agitace s vysokými poslaneckými platy jest z velké části demagogie. Jest pravda, že jsou poslanci, kteří byli by drazi za několik set Kč měsíčně. To jest však věci voličů, že takového poslance posílají do Národního shromáždění. Máme-li na mysli dobrého, pracovitého, vzdělaného poslance, pak musíme říci, že plat, který mu zůstane po všech srážkách, není úměrný jeho práci. Rozumní lidé spíše by měli chtít zvýšení platů poslanců s tím ovšem předpokladem, že to bude odměna za dobrou práci.

Ovšem jen nepatrný počet poslanců a senátorů jest skutečně odkázán na to, co mu vyplatí pokladna Národního shromáždění. Státní zaměstnanci jako poslanci mají placenou dovolenou, ale dělník z továrny, jakmile je poslancem, nedostává mzdu. Jest odkázán na svůj poslanecký plat. Co potom, když by po druhé nebyl zvolen? Sotva by našel zaměstnání v továrně. Naproti tomu jsou v Národním shromáždění lidé, jejichž důchod jest tak velký, že by nemusili trvat na tom, aby byli placeni z pokladny zákonodárných sborů. Poslanec Hodač bral poslanecký plat, ačkoliv měl statistický příjem ze Svazu průmyslníků a ačkoliv právě jeho strana nejvíce protestovala — ovšem jen v agitaci — proti vysokým příjmům politiků. Kramář bere a bral poslanecký plat, ačkoliv ve skutečnosti funkci poslance nevykonával a vykonávat asi nebude. Bylo by spravedlivé vyrovnati tyto rozdíly. Voliče ovšem nepálí jen ty platy poslanecké. Pálí ho to, že vedle řádných příjmů našla si řada poslanců příjmy mimořádné.

V. G.

Česká akademie a gramofonové desky

Česká akademie věd a umění vydala seznam svého gramofonového archivu. Myšlenka pochází již z r. 1910; k jejímu uskutečnění došlo teprve po válce; v roce 1928 se Akademie rozhodla rozšířiti původní program, omezený jen na nářečí, a pojmout všechny zajímavé stránky zvukového života slovanšského živlu v našem státě (tedy také píseň a hudbu lidovou a umělou; z řeči spisovné pak jmenovitě básně, přednášené básničky samými, a konečně hlasy vynikajících osobností ze života politického, literárního, vědeckého.). Akademie udělala tu kus práce pro zachycení lidové písně, československé, písní srbských z Horní a Dolní Lužice, lidové hudby, hlavně pak pro zachycení československých nářečí. Význam této práce poroste rok od roku, tím více, čím více bude zanikati krajový svéráz, žijící svým vlastním nářečím i svojí vlastní písní lidovou. Také desky zachycující hlasy herců ve významných rolích mají svoji cenu velkou a trvalou. — V celku mluví seznam České akademie věd a umění o 509, resp. — po vyloučení některých — o 466 zápisech na gramofonovou desku, z nichž byly udělány trvalé matrice kovové.

Byly doby, kdy francouzská akademie odmítala jednati o Edisonově fonografu. Jeden francouzský akademik považoval pod důstojnost Akademie, aby si všimnula podivného strojeku s válečkem; viděl v tom šarlatánství nějakého břichomluvice; od těch dob z Edisonova fonografu se vyvinul gramofon; také Akademie — jak svědčí případ České akademie věd a umění — našly kladný poměr ke gramofonu.

Zajímavé jest, jak Česká akademie věd a umění ve svém kladném poměru ke gramofonu našla kladný poměr k přítomnosti politické a kulturní. Seznam fonografického archivu má hlavně dva oddíly, z nichž možno poznat poměr Akademie k politické a kulturní přítomnosti. Jsou to oddíly:

básně přednesené básničky samými a hlasy osobností ze života politického, literárního, vědeckého.

Které básničky pojala Česká akademie věd a umění do svých zápisů gramofonových? Jsou to tyto:

Klásterský, Borecký, V. Dyk, R. Jesenská, Karásek ze Lvovic, Jar. Kvapil, Machar, Medek, Opolský, Fr. S. Procházka, Táborský a Toman.

Již tento prostý výčet jmen ukazuje, že Česká akademie věd a umění si svůj výběr básníků velmi zjednodušila. Jsou tu básníci, k nimž dnes se vrací jen málo lidí, čtoucí básně. Pojímá Akademie svůj archiv fonografický jako archiv toho, co bylo, co žilo v minulosti?

Jestě větší nesouměrnost vidíme tam, kde Česká akademie věd a umění zachytila hlasy osobností ze života politického, literárního, vědeckého. Jsou tu tato jména:

G. Preissová, R. Tyršová, E. Beneš, min. Srdínko, min. Staněk, gen. Faucher, J. B. Foerster, Jos. Jan Frič, Guth-Jarkovský, Jan Herben, Jaroslav Hilbert, min. Hotowetz,

M. Jahn, ing. Jareš, Ant. Klier, prof. Kolísek, ing. Klindera, Jos. Kořenský, ing. Fr. Křížík, Alfons Mucha, prof. B. Němec, prof. L. Niederle, F. Pastrnek, min. V. Pospíšil, sen. J. Rozkošný, JUDr. A. Schauer, Antal Stašek, prof. L. Syllaba, L. Šaloun, P. Šámal, F. Štěrba, prof. V. Tille, prof. J. Vlček, továrník F. Vlček z Clevelandu, prof. Votoček, opat M. Zavoral, prof. Zubatý.

Ať se díváme na tento seznam osobností z kterékoliv strany, vždy vidíme jeho nesouměrnost, náhodnost a nevyrovnanost. Literární život tu zastupuje také Guth-Jarkovský svým „úryvkem přednášky o významu společenské výchovy“. Malíře tu zastupuje Alfons Mucha svými „úvahami o dnešku“, Sochaře zastupuje L. Šaloun přednáškou „Ideový podklad Husova pomníku na Staroměstském náměstí“; dosti odlehlá jest přednáška JUDr. A. Schauera: „Návrh stanov čestného soudu při Národní radě čsl.“ — Dvakrát jest tu vzpomenu to sv. Václava (přednáškou L. Syllaby a opata M. Zavorala); není tu však desky, která by vzpomenu la jiných významných postav české minulosti. — Jest tu deska o tom, jak se odevzdává první cena Karlikova býv. ministru financí Aug. Novákovi, jest tu deska s projevem býv. ministra financí Pospíšila, býv. ministra Hotowetze; z jiných ministrů — nehledíme-li k Benešovi a Srdínkovi — nebyl jiný pojat do desek České akademie. — Továrník Fr. Vlček z Clevelandu, U. S. A. je tu zaznamenán s přednáškou: „Radost amerických Čechů z naší svobody a stesk nad rozhraností našich politických poměrů.“ Jest továrník F. Vlček v Clevelandu jediným představitelem Čechů za hranicemi, resp. jediným představitelem našeho zahraničního odboje? — Vrchní ředitel cukrovarů ing. F. Štěrba přednáší na desku na téma: „Vývoj našeho cukrovarnictví“. O dělnickém životě tu však není ani jediná deska. Jest tu deska o anorganické chemii, ale není tu ani jedna deska s hlasem českého filosofa. Jest tu deska o práci francouzské vojenské misse pro náš stát a národ. Ale není tu deska o našem zahraničním odboji.

Seznam z fonografického archivu Akademie vyvolává otázku: jest u nás dostatečně postaráno o to, aby hlasy významných osobností byly uchovány pro budoucí časy v dobrém archivu? Tento úkol jest nad síly Akademie, jest i nad její síly finanční. Státní a národní gramofonový archiv může býti však dobře organisován ve spojitosti s naším rozhlasem. Radiojournal má již početný archiv gramofon. desek; musí jej míti a musí jej doplňovati již pro potřeby rozhlasu. Radiojournal vysílá řadu významných projevů politických i kulturních; má i technické možnosti zachytiti tyto projevy na gramofonové desky. Jest nejhodnější institucí, která by mohla organisovati a vésti státní národní archiv gramofonových desek. Jeho dosavadní práci, která ponejvíce byla dána vlastním zájmem Radiojournalu a jeho vlastním vztahem ke gramofonové desce — nutno postaviti na širší základnu. Otázka gramofonové desky není u nás plně vyřešena. Gramofonová deska — ať již dobrá nebo špatná — jest dnes projevem a dokumentem kulturního života, jako kniha. Máme-li knihovny, které uchovávají knihy, které u nás vyšly, máme-li soupisy knih, máme-li řadu korporací, které se zabývají knihou v jejím poslání sociálním, musíme se starati podobně o to, aby byly zachovány všechny gramofonové desky, které u nás vycházejí, aby byly zachyceny hlasy všech osobností, které něco u nás znamenají. Základnou tu může býti dosavadní práce Radiojournalu a jeho archiv gramofonových desek.

V. Gutwirth.

Vědci na trampu?

Rektor prof. dr. Drachovský reagoval na novinářské zprávy, že čsl. zahraniční zastupitelské úřady často doporučují lidi, kteří se vydávají za zástupce čsl. vědy a jimi nejsou. Mimo to často nevyhovují mravně. Dělá to ovšem špatnou čest čsl. jménu, s čímž je možno plně souhlasit. A proto se obrací pan rektor na úřady, aby doporučovaly toliko ty, kteří mají zvláštní potvrzení své vysoké školy, a skromně podotýká, že by bylo účelné a že by bylo ve veřejném zájmu, aby se podporovaly zájezdy oficiálních reprezentantů čsl. vědy do ciziny. Škoda, že to neřekl pan rektor o něco důrazněji.

„Novinářskými zprávami“ myslí rektorát Karlovy university asi kursivku „Národních listů“, kde pisatel útočí na čsl. tiskovou kancelář, že dodává tisku zprávy od „jednoho učence“, kterého skromně nejmenuje. Není třeba velkého důvtipu k tomu, že se jedná o dra H., který je nyní v Indii. „Nár. listům“ je zřejmé k smíchu, jak mohl přednášet na př. ve Spojených státech mladý muž, který neměl v kapse jediného centu a který prosil krajana (zámožného), aby mu

pomohl sehnat nějaké zaměstnání. Nemusíme snad nijak přeceňovat vzdělání, ale musíme skromně podotknout, že doktorát přírodních věd snad nedostane jen tak leda kdó. Že tu musí předcházet nejen 9 let střední školy a řádné práce a pak velmi poctivá práce na universitě, rigorosa atd. Konečně diplom doktora přírodních věd je úřední certifikát o schopnosti k samostatné vědecké práci a doktor není tramp jen proto, že nemá tolik prostředků, aby jezdil v komfortních lodních a vlakových třídách a jedl a spal jako nadnormální smrtelník v hotelích, kde by jen vyslovil přání, vytáhl šek a pan hotelier by mu jen dal nazpět. Jestliže se „Nár. listy“ posmívají tomu, že mladý učenec vozil v zahradě jedné hvězdárny na kolečku píseka a dotýká se (zase nejméně) průhledně a hrubě památky předčasně tragicky zemřelého RNDra Vojtěcha, který (kdo jiný tedy, když Čechoslovák a na Novém Zélandě?) jel s Byrdovou výpravou jako příklada uhlí a dělník, pak jen ukazuje morálku výslovně kapitalistickou, která doporučuje lidem, aby se nepokoušeli dělat to, nač nemají. A právě „N. L.“ hodnotí lidi podle toho, co si mohou dovořit a nač mají. Jestliže mladý inteligent chce pracovat, jestliže chce poznávat svět, jestliže se chce účastnit vědecké výpravy, pak to snad není žádný zločin! Na vědecké výpravy nejedí jen staří profesori, ale i vědecký dorost! K trampingu mají naši vědci daleko, ale způsob tramského života je jim v některých případech nezbytně nutný, protože jinak by se nikam nedostali. Pan rektor možná zná hmotné obtíže, s jakými se setkávají mladí vědečtí pracovníci.

Veřejnost o nich dobře neví, jen několik těch, kteří se setkali s postiženými. Kdyby věděli naši dirigenti finančního světa — také z kruhů blízkých „N. L.“ — za jakých okolností se setkávají za hranicemi krajané s mladšími představiteli čl. vědy, pak by je nenazývali „vědci“ v uvozovkách, nenazývali by je trampy, nepsali by o vědě na trampu, ale o zproletarisování, které se nedá snášet a proti kterému si každý pomáhá jak dovede — což přece snad je záhada zcela liberalistická, která by měla najít zejména v „Nár. listech“ plné pochopení?! Setkali jsme se se skutečnými mladými představiteli naší vědy, s profesory přírodovědecké fakulty, s asistenty, kteří mají dnes velmi dobré jméno ve vědeckém životě, za okolností pro ně velmi tísnivých. Vyhledověli, nevyspali, s pomačkaným oděvem od táboření.

Jeden z největších mladších našich podnikatelů vypravoval kdysi o zajímavém setkání s bývalým spolužákem, nezaměstnaným inženýrem: když vycházel od soudu od určitého jednání ke svému vozu, někdo mu pečlivě omýval čísla a čistil vůz. Pořídali se na sebe — připadali si nějak známí: spolužáci! Jeden zaměstnaný, druhý nezaměstnaný.

Znám asistenta techniky, který učí bohatého hlupáčka, aby dostal zadarmo oběd a k němu desítikorunu.

Znám aspiranta filologa, který má slušné 270 Kč měsíčně a velmi rád by slyšel přímo skutečného Francouze. Vypočítejte mu, jak to má udělat, aby poznal Francii. Poděkuje vám vyplaceným dopisem!

Když jsme před několika málo lety přicházeli do praktického života, říkalo se nám, že se naše platy určitě zlepší až jen bude zkonsolidována státní pokladna. Trpělivě jsme čekali. Zatím jsme se dočkali opaku. Čsl. mladý muž vidí, že v cizině se organizují výpravy, ať už to je do krajin nejsevernějšího kontinentálního i ostrovního Ruska, ať už to je do Himalaj, k jižnímu pólu, do vnitrozemí Afriky, do amazonských pralesů a pod. Má si snad čl. mladý muž, když dokončí s prospěchem svá vysokoškolská studia, myslet, že Čechoslovák se k ničemu takovému nehodí, že u nás takové věci nebudou nikdy podporovány, že prostě Čechoslovák na účast se světovým vědeckým světem nesmí vůbec myslet, pokud mu nespasnou do klína těžké miliony z neznáma?

Uvedli jsme na těchto místech kdysi čísla o hmotném blahobytu čl. vědeckých pracovníků. O finanční situaci čl. profesorů, kteří měli dobrý úmysl poněkud si rozšířit světový rozhled, aby nestáli před dětmi jako lidé, kteří si jediné pojetí o světě utvořili z učebnic p. dra Nikolaua a z toho, co nezapomněli od státní, pokud to snad nezestáří.

Věda toliko vysvětluje fakta, analyzuje, hledá příčiny a předpovídá následky. Zdá se, že poměry daly dozrát vědě, se kterou se doposud nepočítalo:

To bude sociologie a psychologie vysokoškola. Bude dobře, když Československo, které má pro tuto vědu řadu podnětných zkušeností a poznatků, bude věnovati pozornost výzkumům v těchto oblastech. Nebude se potom psát o vědcích na trampu, nýbrž o záměrném úsilí

finančních vědců, aby v zájmu státní pokladny se raději uskrovnili čl. vědci a bude se psát o oficielní neúčtě k vědě a kultuře. Pak snad se dokáže s vědeckou přesností, že se sice dá ušetřit pár milionů ve prospěch chovných klisen, plemenných býků a čistokrevných prasnic, případně i za vícepráce pro státní dodavatele, ale že konec konců buď bude „věda na trampu“ nutná, nebo vědecké zazobanectví se nám pozvolna a neodvratně přece přiblíží. Nač se bude znovu psát o tom, že inteligence zklamala, že vzdělanci nic nedělají, že věda naše se nedá vůbec srovnávat s cizinou a pod. Ze vzduchu totiž neroste ani myš — tím méně pak vědecká práce. A sám ze sebe nevyroste ani psycholog — s vědou je poznávání cizího spojeno nerozlučně. A nejen s vědou přírodní, nejen s technikou. Každý vysokoškola cestovat musí, nemá-li nutně zakrnět. Nejde-li to lidsky, tedy aspoň jako tramp. Lepší malá škoda hmotná, než velká škoda kulturní. Kdyby neměli mladí vědci průbojného ducha a chuť ke krajní skromnosti, kde bychom byli? A proč vůbec si z té znásobené skromnosti nevzali příklad ti, kteří by to nejvíc potřebovali?

Jan Mašek.

politika

Zdeněk Smetáček:

Jak to začínalo

Osudný rok.

CHceme-li pochopit, jak a proč vznikla velká strana Konráda Henleina, musíme se přenést do roku 1933 a vmyslet se do jeho zvláštní nálady. Je to rok pamětihodný zejména tím, že v sousední říši byl na jeho počátku uveden v kancléřský úřad Adolf Hitler. Tato událost, která byla německým národem pozdravena jako vzkříšení nacionálních nadějí a jako konec potupy, uvalené na Němce výsledkem světové války, působila mocně i na německé obyvatelstvo ve státech ostatních. Byla to událost, na niž nebyly široké vrstvy lidu, ať německého či neněmeckého, dost připraveny. Ještě v lednu, kdy se vzdálenost od ní počítala už jen na dny, psaly sociálně demokratické listy o německé situaci dost optimisticky. Ukazovaly na výsledky posledních říšských voleb a utěšovaly se tím, že Hitler v nich ztratil 34 mandátů, že mu v Sasku ubylo 25% hlasů, v Durynsku 23% atd. Zdá se, že ani vrstvy Hitlerovi nakloněné se netěšily na příliš brzký úspěch. Tím prudší byla reakce na všech stranách, když neočekávané nastalo. Levice poklesla na mysl, i hitlerovci nastalo úplné opojení triumfem, a davy pochybujících nebo opatrných byly strženy přívalem.

V Československu

tato událost uspíšila proces, který se už dlouho připravoval. Bylo od začátku jasno, že vzrůst nacionálního socialismu v Německu bude podporovat i nacionalismus československých Němců, a to tím spíš, že na půdě republiky existovala tehdy strana, která byla nejen názvem, nýbrž i myšlenkovým základem částí hnutí Hitlerova. Byla to německá nacionálně socialistická strana dělnická, vedená poslanci Jungem, Krebsem a Knirschem, která docela přirozeně cítila německé události jako potvrzení svého programu a která si proto činila nárok na vedoucí postavení mezi zdejšími německými stranami. Vydatnou pomocí jí byla nálada, v níž se brzy začaly zhušťovati rozmanité

reakce zdejšího německého obyvatelstva na německý převrat. Rozhostil se brzy obecný pocit, že také v politickém životě zdejších Němců se musí něco změnit. Co však se má stát, o tom nebylo mezi Němci jednotného názoru. Sotva pochybíme, řekneme-li, že Hitlerův příchod k moci způsobil mezi nimi zmatek. Ani sama nacionálně socialistická strana nebyla v tomto ohledu jednotna. Pod dojmem německých událostí se do ní hrnuly desetitisíce nových členů. Co si s nimi počne? Většina vůdců ztratila hlavu a představovala si, že se musí stát něco podobného jako v Německu, něco velikého, nebývalého, zásadního. Menšina, vedená senátorem Jesserem, byla však jiného názoru. Viděla jasně nebezpečí srážky se státní mocí, do něhož stranu vedou citoví radikálové, celí bez sebe nadšením nad Hitlerem. Prála si proto, aby byla strana reorganizována, aby si nevšímalá cizích vzorů, nýbrž počítala s danými možnostmi a pracovala na takových politických otázkách, jaké klade dnešní situace. Tyto hlasy rozumu však mluvily k hluchým uším. Senátor Jesser později po rozpuštění velmi příkře odsoudil taktiku strany a ostře zkritisoval celou sudetskoněmeckou politiku od roku 1866. Jeho kritika vyvrcholila ve výtce, že to byla politika kolísavá, čistě citová a že nepodobovala všecko, co se dělo v říši.

Sjednotit se!

Jediný názor, jemuž se tehdy dostalo v německém táboře obecného schválení, záležel v tom, že je třeba se sjednotit. Nebylo to nic nového. Sjednocení je heslo, jež se samo o sobě vyznačuje zvláštní přitažlivostí a jež musí působit zejména na příslušníky menšiny, vychované svými stranami v domnění, že obyvatelstvo většiny je jejich národním nepřitelem. Dostal-li se nadto ještě v sousední říši k vládě režim, jehož základním programovým bodem bylo skoncovati se soustavou stran, je na bílé dni, že ono heslo musilo mít úspěch. Proto také vidíme, že žádná z německých stran mimo sociální demokraty neměla tehdy odvahy vystoupiti proti němu, ačkoli aspoň stranám vládním mělo být od začátku jasno, že politické sjednocení musí znamenat krisi německého aktivismu. Sjednocovací pokusy byly od začátku namířeny proti sociální demokracii. Lze v tom zajisté vidět odraz poměrů v říši. Občanské strany považovaly po hitlerovském převratu za nezbytné vrhnout se na sociální demokraty. Poučný příklad zmatku skýtal v tomto ohledu zejména Bund der Landwirte, který s německými marxisty sice seděl ve vládě, ale přes to pořádal nacionalistické závody s ostatními stranami, zvláště v svém krajinském tisku. Žatecká „Heimat“ psala začátkem března o sociálních demokratech takto:

„Po čtrnácti letech sociálně demokratické vlády v Prusku a v Německu leží miliony hladových dělníků na ulici, tisíce továren jsou zastaveny, tisíce zemědělských podniků v úpadku.“

Krajinskému redaktoru německé agrární strany niterak nevadilo, že sociální demokraté měli jen půl čtvrti měsíce v Německu většinu a že jinak byli ve vládě s občanskými stranami. Poražený nemá nikdy pravdu. Všecko, co bylo mezi československými Němci od sociální demokracie napravo, dělalo nad touto stranou kříž a spěchalo co nejvíce, aby se od ní zřetelně odlišilo, vidíc v tomto počinání nejlepší recept na vlastní záchranu. Sociálně demokratický tisk z té

doby je pln polemik s německými občanskými stranami včetně agrární, jež všechny pilně hledaly způsob, jak vyloučiti sociální demokraty z národního těla. Poslanec Rosche, tehdy ještě člen pracovního společenství (Deutsche Arbeits- und Wirtschaftsgemeinschaft) mluvil v polovině března na krajském sjezdu své strany takto:

„Pozdravujeme národní pozdvižení německého lidu... Také my, sudetští Němci, potřebujeme podobného národního pozdvižení. Nikoli proti dělnictvu, neboť sociálně myslíme všichni, i když ne socialisticky.“

Byl však i mezi občanskými stranami muž, který viděl správně. Byl to ministr Spina. Na pražském sjezdu Bundu der Landwirte ve dnech 17. a 18. března pronesl tato slova:

„Kdyby se fašistické hnutí přelilo na myšlení a na postoj našeho lidu, sudetských Němců, znamenalo by to jedno z nejstrašnějších národních nebezpečí, jaké si lze představit. Byla by to zbraň do rukou odpůrců a znesnadnění situace těm, kdo jsou ochotni k dorozumění.“

Už z tohoto sjezdu se ozývalo volání německého aktivismu o záchranu. Nebylo však u nás dost jemných uší, které by toto volání dovedly vnímati. Sjezd výslovně upozornil na to, že aktivistické strany musí dobýt nějakého úspěchu, má-li se jejich politice dostat dalšího schválení od německého lidu. Žádal důslednou rovnoprávnost v oboru jazykovém, v oboru státní a veřejné služby a ve školství a trval na další součinnosti s českými agrárníky.

Ale jak na to?

Největší posily se sjednocovací agitaci ovšem dostávalo od strany nacionálně socialistické. Její orgán „Der Tag“ formuloval v polemice s jedním socialistickým krajinským listem už začátkem ledna svou doktrinu tak, že „národnostní otázka v Československu může býti řešena a rozhodnuta jen tím, bude-li hozena na misku vah plná váha sudetoněmeckého osudového společenství.“ Tato doktrina nalezla, jak víme, později dědice.

Bylo-li mezi Němci celkem jasno o cíli, nebylo ani zdaleka jasno o prostředcích. Diskuse o tom začala v létě 1933. Podnět k ní dali v srpnu Jung a Rosche, z nichž zejména poslední pojal jednotnou národní frontu ve smyslu protimarxistickém. Německý tisk přijal tyto podněty celkem příznivě. Jen sociální demokraté byli s velkou rozhodností proti a dokazovali, že jednotná nacionální fronta německá by nezbytně způsobila reakci v podobě nacionální fronty české, která by ovšem byla silnější, takže by nakonec z tohoto počínu Němcům vzešel jen neprospek. Přes všechny souhlas však bylo na jednotlivých stranách znát, že se staví k podnětu kladně spíše proto, aby daly najevo porozumění duchu doby, než z opravdového nadšení. Každá si více méně představovala, že jednotná fronta bude jenom jakýmsi rozšířením její politické existence. Nebylo jednoty v tom, zdali mají být staré strany zachovány anebo zdali má být vybudováno něco úplně nového. Nebylo jasných představ o konkrétních úkolech nové organizace. Křesťanští sociálové na příklad navrhovali, aby staré strany byly rozpuštěny a aby se Němci znovu zorganizovali „na základě nacionálním a na základě pozitivního křesťanství“. Stejně dobře mohli říci, že všichni Němci mají vstoupit do jejich strany. Nacionál Schollich rovněž

chtěl rozbít dosavadní strany, ale k vybudování nové fronty chtěl užít jejich aparátů. Nejzávažnější názory o této věci, které také do značné míry rozhodly o dalším vývoji, měl nacionálně socialistický poslanec Jung.

Pro našeho člověka, který je zvyklý vidět v politickém životě jeviště zápasů mezi společenskými programy a hospodářskými zájmy jednotlivých povolání, je těžko pochopit onu zvláštní ideologii, z níž vycházejí německé sjednocovací snahy a politické představy. Dnešní Němci si přejí, aby s politického jeviště zmizely programy, jakož i stavovské, vědecké, náboženské, církevní a jiné zájmy a aby místo toho všeho ovládl pole jen jediný pojem — rasově pojatý národní celek. Pro demokraticky myslícího člověka jest rozsah národa dán státními hranicemi a obsah národa jednotlivými občany: potřeby celku jsou zabezpečeny ústavou. Ústava jsou základní principy, na nichž se všichni máme shodovat a v jejichž rámci máme právo uplatňovat své zvláštní osobní nebo skupinové zájmy. Demokrat, ohání-li se před ním někdo slovy „národ“ anebo dokonce „nic než národ“, se instinktivně ptá: „Ano, ale co dál?“ Na to se mu odpovídá, že dál už nic, že to je všecko. Odpovídají tak i Němci, a proto se nám jejich politické myšlení zdá tak mlhavé, neurčité, nereálné a konec konců podezřelé.

Tohoto druhu byly i projevy poslance Junga o jednotné národní frontě Němců. Vycházel z poznání, že tento stát není německý, že ho proto Němci nemohou ovládnout, nýbrž že mohou dosáhnout jen podílu na moci. Za tím účelem doporučoval „vytvoření a uplatnění sevěnou a jednotnou národní vůli“, jež se má projevit zvláštní organizací s názvem „Sudetendeutsche Volksfront“ (čtenář si všimne, že pozdější Henleinova strana tento titul jen málo pozměnila). Tato organizace by byla politickou představitelkou národních (völkisch) německých stran, něčím podobným, jako jsou turneri v oboru výchovy tělesné nebo Bund der Deutschen v oboru kulturním. Nebyla by to proto už strana ve starém liberalistickém smyslu, to jest nespočívala by na třídách, povoláních nebo názorech. Byla by prý stranou jenom potud, že jsme v „demokracii“ (Jung to psal v uvozovkách), která spočívá právě na stranách a jejíž základy Němci nemohou měnit. Shromažďovala by v sobě všechny projevy jednotlivých oblastí národního života, „sociální chtění odborových organizací a ostatních hospodářských útvarů . . . právě tak jako chtění útvarů kulturních“. Po těchto všeobecnostech přidává Jung několik pokynů praktických: hesla Volksfronty prý mají být „kurz und knapp“ a její konkrétní požadavky rovnoprávnost na půdě státu, „k němuž se stavíme pozitivně“ a přátelský poměr ke všem sousedním státům včetně německé říše. Je třeba se přiznat k německému kulturnímu a národnímu společenství „na sociálním podkladě“ a k „positivnímu křesťanství“.

Co z toho bylo.

Praktickým výsledkem těchto diskusí bylo jednání mezi německými občanskými stranami, a to na dvoji koleji. V polovině září bylo v Liberci usneseno založení Volksratu, k němuž měly přistoupit všechny občanské strany, vládní i opoziční. Ustavující schůze se měla konat 15. října, ale nedošlo k ní pro pozdější události.

Zároveň se vedla jednání o uskutečnění Sudetendeutsche Volksfront. Nacionální strana měla s nacionálně socialistickou splynout pod novou firmou.

Ostatní strany však od svého někdejšího neurčitého souhlasu couvaly tím víc, čím víc se ukazovalo, že Volksfront má být vlastně záchranou obou jmenovaných stran, nad nimiž visel Damoklův meč rozpuštění. Než se skončil měsíc září, byla Volksfronta pohřbena. Ministr Spina odmítl účast Bundu der Landwirte s odůvodněním, že je to vládní strana, vázaná tímto faktem ve svých rozhodnutích. Křesťanští sociálové, kteří se vůbec v těchto historických vyznačovali tím, že říkali pokud možno najednou ano i ne, byli nakonec pro Volksrat, protože je nepolitický, ale proti Volksfront. Německá strana svobodomyšlná položila tyto podmínky: účast všech německých anebo aspoň občanských stran, přiznání k státu a k parlamentnímu a demokratickému systému a uznání zásady, že němečtí je věc přesvědčení (Bekennnisdeutschtum). Za svaz německých průmyslníků prohlásil předseda Mühlig, že nemá nic společného ani s Volksratem ani s Volksfrontou. I „Reichenberger Zeitung“ před Volksfrontou varovala, i když litovala, že nedojde ke koncentraci. Mimořádný sjezd nacionálně socialistické strany v Podmoklech dne 28. září mohl už jen konstatovat, že jednání ztroskotalo.

Všecky tyto události mají pro další vývoj význam jen potud, že daly předpoklady k vystoupení Konráda Henleina a že vynesly tohoto dotud neznámého muže na povrch. Určeným předsedou Volksfronty byl totiž právě on. Byla pro tuto funkci hledána osoba nezatížená politickou minulostí, a nalezena v tomto náčelníkovi turnerstva. Henlein se účastnil jednání o Volksfrontu, a když ta ztroskotala o neochotu stran a ve zmatku před rozpuštěním nacionálních socialistů (jež přišlo 4. října), zachránil svým vystoupením myšlenku sudetoněmeckého sjednocení.

Muž z tělocvičny.

V naší veřejnosti se často s podivěním klade otázka, jak mohl neznámý muž strhnout takové davy stoupenců. Henlein však nebyl mezi Němci tak neznámý, jak se domníváme. Když se neočekávaně objevil v politickém životě, měl za sebou už léta práce mezi turnery, jejichž svaz zreorganizoval na nové ideové základy. Ideologie, s níž se dnes setkáváme v sudetoněmecké straně, byla po léta a zejména od roku 1925 jeho vlivem propagována mezi turnery.

Henlein pochází z Rychnova u Jablonce. Jeho životopisec vypravuje, že už jako hoch měl zálibu v tělesných cvicích. Byl nadšeným turnerem, jako u nás bývají hoši nadšenými sokoly. Jako student šel na vojnu, na italské frontě byl zajat a vrátil se po válce do své rodné obce, aby pokračoval v své turnerské činnosti. Byl tehdy bankovním úředníkem. Ve svém tělocvičném spolku byl nejdřív dietwartem, což je asi totéž jako v Sokole vzdělavatel, a později turnwartem, čili po sokolsku náčelníkem. Potom postoupil v hodnosti a stal se dietwartem župy ještědsko-jizerské. Významnou dobou v jeho kariéře je rok 1925. Tehdy se uvolnilo místo turnerského instruktora v Aši, kde je turnerská jednota už od roku 1849. Henlein se vzdal bankovního zaměstnání a přijal toto místo. V Aši teprve rozvinul plnou činnost. Založil tam turnerskou školu, z níž vycházejí jednak instruktoři z povolání, jednak předčvičitelé a místní náčelníci, a časopis „Vorturnerblatt“. Stal se potom náčelníkem celého turnerského svazu a organizoval turnerské slavnosti v Ko-

dani 1930 a v Žatci v červenci 1933. Posléze jmenovaná slavnost se označuje za vrcholný Henleinův úspěch. Jí na sebe patrně upozornil širší německou veřejnost, a ona se stala přechodem k jeho politickému vystoupení.

Smysl Henleinovy práce mezi turnery byl v tom, učiniti z nich nejen pouhý tělocvičný spolek, nýbrž politicko-výchovnou organizaci, která by sloužila celkovým národním cílům. Vzpomenutý životopisec to heslově vyjadřuje slovy, těžko přeložitelnými:

„Umwandlung des Vereines zur Mannschaft, — der Verwaltung in Führung, — des Verbandes zum Bunde mit straffer Führung und pflichtbewusster Gefolgschaft.“

Je v těch několika heslech vlastně celá ideologie Henleinova hnutí a ovšem také ideály, které jdou dnes německým světem: slepá poslušnost, pruská armádní kázeň, bezmezná oddanost vůdci, popření individuality, bezodmluvná služba. Tyto turnerské mravy a ideály přenesl Henlein prostě do politiky. Když si to uvědomíme, porozumíme teprve ceremoniím, jakou bylo chebské skládání slibu do rukou vůdce, korporativní vystupování henleinovských poslanců v parlamentě a pod. Tito lidé se na sebe nedívají jako na jednotlivce, nýbrž jako na Bund, Mannschaft, Gefolgschaft. „Wir sind vor allem ein Männerbund“, napsal Henlein o turnerech roku 1928, a tato slova platí dnes také o jeho straně. Je to prostě rozšíření turnerství na politiku. Mnoho pochopíme z Henleina jako politika, díváme-li se na něj jako na turnera, jímž byl a jímž zůstal, i když se své funkce vzdal. V tělocvičně jsou si muži velmi podobní. Není na nich vidět jejich zaměstnání ani bohatství. Liší se jen tělesnými rozdíly. Svě denní starosti nechávají doma, soustřeďují se jen na své cvičení a poslouchají povelů vůdcových. Není to ideální zjednodušení těžkého a spleťového všedního života? Ti přerozmanití lidé, hnaní venku od sebe a proti sobě všelijakými myšlenkovými i hmotnými spory, stávají se v tělocvičně jedním duchem a jedním tělem. Což kdybychom z celého národa udělali tělocvičnu? Nebyly by tím všechny problémy rozřešeny? Což kdybychom všechny problémy a ideové i hmotné rozpory škrtnli, zrušili a prostě dekretovali: My patříme k sobě? Já jsem vůdce a vy jste následovníci?

Henleinův úspěch si musíme především vysvětliti tím, že měl pevnou oporu v turnerstvu, tedy v lidech většinou mladých a jím odchovaných. Po všech částech německého území byli náčelníci, funkcionáři a členové turnerských spolků, kteří dobře věděli o svém vlastním vůdci. Když vůdce povelil, prostě se zvedli a šli. To se stalo dne 1. října 1933. Henlein se tehdy vrátil z Prahy znechucen tahačkami politických stran o Volksfrontu. Pozoruje toto divadlo, došel k názoru, že se starými politiky nic není, že se vyjednáváním a dohodováním nic nevyřídí. Rozhodl se proto k jednání sám a učinil gesto vůdce — vydal své známé provolání, aby se lid shromáždil pod jeho vedením v Sudetendeutsche Heimatfront. Neměla to už být strana, nýbrž hnutí, národní pozdvižení, po němž kdysi volal Rosche. Lid, veden turnery, se skutečně začal shromáždovat. Dne 8. října podal Henlein v Praze zástupcům tisku výklad o svých úmyslech a začal dělat, co dělaly od nepaměti všechny strany, ať už si říkaly hnutí anebo jakkoli jinak — agitovat a organisovat. Za měsíc na to, 12. listopadu, v tentýž den, kdy se v Německu plebiscitem schvalovalo vystoupení říše ze Společnosti národů, měl v Liberci první schůzi, kde vyklá-

dal své názory o tom, že lid nemá být rozdělen ve strany, nýbrž v „životní okruhy“, že vůdcové těchto okruhů tvoří vůdcovský sbor státu atd., zkrátka to, co se dnes v německé politické fraseologii nazývá „germánským vedením státu“.

Další historie nové strany je už zhruba známa. Pozornost veřejnosti byla upoutána rozruchem kolem ní a obracela se k ní od té chvíle čím dál víc. Chtěli jsme proto připomenout některá fakta a spojitosti z doby, kdy tato pozornost ještě dřímala.

Život a instituce

Edmond Konrád:

Old Shatterhand státníkem čili K dušesloví národů

II.

Četl Vilém II. Maje?

Emil Ludwig a jiní poskytli světu více než dostatek dokladů a výkladů k dušesloví Viléma II. On sám s příkladnou autentičností jich poskytl hojnou přemíru svými veřejnými projevy, svými výroky, svými telegramy, dopisy, svými fotografiemi a portrety, svým knírem „Es ist erreicht“, svým „Sang an Aegir“, svým Achilleionem na Korfu, s jeho sochami, obrazy a psacím stolem, k němuž místo na židli sedal do sedla, cítě se při vladaření doslova na koni. Píše-li o něm Emil Ludwig kdesi, že v nové uniformě byl „wunschlos glücklich“, čte-li se jindy v jeho dopisech jinému takovému nedorostlému muži, caru Mikuláši II., přání, aby při nějakých demonstracích se podařilo nějaký počet dělníků „zur Strecke zu bringen“ — „složit“, zdá se, vedle tolika jiných známek, jeho nedozrálost s dostatek charakterisována. Vykládává se s oblibou jeho zmrzačení jako „Überkompensation des Minderwertigkeitskomplexes“. Buďtež příčiny její jaké buďtež: ve smýšlení a cítění tohoto panovníka, jež zbožňoval s pýchou sobě vlastní jeho národ, a od něhož se dal ochotně dovléci na nejpříšernější světové jatky všech dosavadních dob — ve smýšlení a cítění tohoto panovníka nad národem z největších zříme na první pohled překvapivé rysy Old Shatterhandovské. Dí-li Sam Hawkins jaře: „Poletati tohoto siouxského náčelníka nožem mezi žebry, bylo by mi nejvyšší rozkoší!“ — shledává císař, (jenž jako by se byl shlédl na ideálu „knížete bledých tváří“) s touž jarostí, že by bylo vhodné, nějaký počet dělníků „zur Strecke zu bringen“. Je-li císař „wunschlos glücklich“ v nové uniformě, jedné z pověstného bezpočtu, zakládá-li ruce v nepřemožitelném postoji na lovecké fotografii, kde ho zříme shatterhandovsky oděna hovořit s Old Firehandem Františkem Ferdinandem d'Este, slyšíme-li ho vševědoucne a s neomylností pronášet poučné výroky o vědách i uměních, nelze ani zavřenýma očima nevidět úplný soubor všech příznaků pubertních. Vilém II. jeví se v této souvislosti jako věčný výrostek, jako případ vývoje v pubertě zaraženého, snad proto, že mu byla odepřena tvrdá škola života, jakou projde chtěj nechtěj průměrný občan.

Fraseologie, způsob myšlení a úsudku, sklony a odezvy ukazují ho jako praeexistenci, rané, klackovské výjimečné období průměrného, ne nenadaného muže, v nějž z neznámých důvodů nikdy nedozrál. Buď zdůrazněno, že slova „klacek“ a „klackovství“ se na těchto řádcích užívá bez úmyslu hanlivého, prostě jako běžného označení pro onen věk, v němž budoucí muž čítává Karla Maye. Pisateli není známo, zda Vilém II. Maye četl. A domnívá se, že ne, jsa toho přesvědčení, že císař, kdyby ho byl četl, byl by ho nepochybně prohlásil za největšího německého spisovatele: ve kterémž případě, tak jako Steinbach je vlastně princ, jako Kara ben Nemsi dostává s prominutím poplatků titul emira, Karel May byl by asi skončil, vedle Schillera, Goetha, Helmholtze a jiných, jako Karl von May. (Nebo vadilo jeho katolictví? Či ještě spíše jeho humanita?)

Nečetl-li však Vilém II. Karla Maye, tedy je skvoucím důkazem Mayovy geniální znalosti pubertních potřeb. Věda nevěda připodobňuje se císař Shatterhandovi ben Nemsimu od záliby v tvrdé pěsti a siláctví výrazu přes rozkoš z kostymu (viz Shatterhandovy vysoké boty a lovecký či beduinský kroj) a radost z řádů (Kara ben Nemsiho hamail, voda Zem-Zemská, talisman Melek Ta-us, Shatterhandova dýmka míru na řetěze z medvědích drápů, hroty medvědích boltců za kloboukem) až k politice „Třemi díly světa“: plán Berlín—Bagdad, africké kolonie, prezident Roosewelt. A nedíval se Vilém na Eduarda VII, tak trochu jako na svého Davida Lindsaye? Omyl osudný, ale příznačný.

Tím osudnější, že díky svému národu Vilém ben Nemsi mohl si ve skutečnosti pořídit hračku Shatterhandovských zázračných zbraní: těžkou medvědobijku „tlustých Bert“, a milionorannou opakovačku svých vojsk. Hrál si s nimi jako pravý kvartán, tak dlouho, až spustily.

Četl národ Maye?

Nebot národ, jenž mu je ochotně dal k dispozici, zdatný, silný národ, jenž se tomuto Shatterhandovi stal pěstí, umocňuje svými svaly a mozky i nervy jeho chlapecké velikášství, tento národ si více méně přechoťně hrál s sebou. Z pubertní indiánské politiky, která počala vyhnáním nejdospělejšího Němce Bismarcka, vzešla světová válka. Důmysl i průmysl, dospělost i moc jednoho z prvních národů světových daly se nadšeně do služeb nejnaivnější pyromanické zvědavosti. Dospělí vládnoucích tříd minili těžit z jeho sextánství pro své hospodářské a mocenské záměry. Podle Björnsona, „Vaše Veličenstvo je klíčem k mé pokladně“. Tito dospělí se přepočítali. Četli špatně svého Karla Maye. Shatterhandovské póze jejich představitele chyběla mravní náplň jeho ideje, výchovné zdraví jeho programu lidskosti, pro kterou pěstní neurvalost jeho dějů v převážné své většině zůstává přece jen nekrvavou hrou, chlapeckým šťucháním, pouhým „jen tak jako“, neškodným koulováním. Tragedie Viléma Shatterhanda byla v tom, že jako neopatrný kluk flobertku, dostal do ruky „tlustou Bertu“, armádu, národ, aniž se včetl do humanitní myšlenky svého knižního předobrazu. Ani vládnoucí třídy dospělých, junkeři, zbrojaři a peněžníci samozřejmě se do ní nevětlí, nic jich nebylo dále, byla to poslední myšlenka, pro kterou by se byli rozešli. Ty vrstvy pak německého lidu, jež pilně čítaly staršího současníka Karla

Maye, jemu tak podobného počátečními písmeny a zvukem svého jména, jemu tak protichůdného představivosti, totiž Karla Marxe — ty vrstvy, kupodivu i bohužel, dobrovolně či z donucení, v rozhodném okamžiku odložily svého autora, aby s autorem druhým vykopaly tomahawk a vydaly se na válečnou stezku. Ze hry s ohněm vyšlehl světový požár.

Karl May contra Karl Marx.

Umělec neumělec, pubertní nepubertní, katolík nekatolík, humanitář, nehumanitář: Karl May je zábavný, Karl Marx je nudný. Vychází z filosofa Hegela. Karla Maye osvětila siegfriedovská jiskra, jež patrně doutná v každém sebe seriousnějším srdci německém. Jeden německý synek statkářský za války v Ukrajině velel tak zvané „pracovní setnině“: spravoval cesty, stavěl skladiště a latriny. Jeho matka psala své české přítelkyni: „Harald baut deutsche Kultur auf, erschließt ihr braches Gebiet und macht es urbar. Er ist der Abgott seiner Leute, und die eingeborene Bevölkerung betet ihn an.“ Přeloženo do češtiny: Old Shatterhand v Ukrajině: Lásky k bližnímu vybledla pod sladkým pocitem nevyrovnatelnosti. Abgott seiner Leute, modla svého mužstva, die Eingeborenen beten ihn an, domorodci (!) ho zbožňují, Co snazšího, než této zbožňované modle místo nepraktické humanity podsunout nauku účelnější. V národě profesorů, myslitelů, filosofů, vědců nebyla nouze o nauky, od Nietzscheho po Lessinga, zavražděného tím, co se dalo z jeho teorie vyvodit. Takoveto teorie, teorie hodně vražedné, bylo zapotřebí, aby všechna zdatná čínorodost, všechna mužná síla, všechna inteligence a důmyslná vůle šedesáti pěti milionů měla také sloužit zbožňované modle. Světové neštěstí, jež Vilém Shatterhand způsobil, obrátilo se proti němu. Věčný sextán dostal dlouhý karcer v Doornu, Karl May byl zapovězen, a nudný Karl Marx, ustaraný správce jeho konkursní podstaty dostal nevděčný úkol, připravit národ ben Nemsi k reparátu. Byla to úmorná dřina, v níž se preceptor neosvědčil. Shovívavě trpěl Nemsimu, aby pod lavicí četl Karla Maye dál. Možná sám častěji přes okraj „Kapitálu“ a Kautského mrkal po dobrodružných stránkách „Po stopě zlého činu“. Přišel den, kdy Shatterhand Nemsi se osvobodil podle všech indiánských pravidel, slavným loveckým úderem do spánku omráčil a odborně spoutal školometa preceptora; Karl May knockoutoval Karla Marxe a dal ho zmrskat Halefovým karabáčem nové nauky, rasové teorie. Katolickému kříži narostly háky, na nichž byla ukřižována zatracená humanita.

Připravovalo se to dlouho. Tisíce zshatterhandělých mladíků, kteří se shatterhandy v zákopech vyučili do krvavé opravdovosti, a s tímto tragickým věnem v holých rukách, které neuměly než právě shatterhandit, marně hledali co počít v trudném reparačním světě, nedokonale marxistickém a marxisticky nedokonalém, záhy po uzavření míru na vlastní pěst znovu vykopalo tomahawk a nastoupilo zpola ve hře, zpola doopravdy zase válečnou stezku. Není pochyby, že na válečných barvách, jimiž pomalovali své obličejy, kromě čtenářů Marxových a Leninových nesli vinu i četní čtenáři elegantního a daleko vtipnějšího Alexandra Dumasa staršího, jakož i mnozí, kdož bez kritiky četli Kiplinga, básníka ušlechtilé mužného, přece však britsky loyálně napojeného světovým názorem osadního vojáka. Byli-li tito čtenáři nakloněni považovat Německo tak trochu

za novou Indii, tisíce malých německých Shatterhandů počalo na svou vlast nazírat jako na Divoký Západ. Sdražili se v klany a kmeny, v Kapp-ače a v Sioux-Orgesche a jiné a jiné čeledi i nářečí, k potěšení dospělých v oněch třídách, jež před válkou těžily z hrátek Vilémových, k bezradnosti školometa vychovatele. Vzkvetla bohatýrská doba fémových vražd, skalpovacích výprav na levičácké rudochy, rozhláskovým veršem Karla Čapka: „Dlouho se Horst-Wesselili“.

Výsledek je znám. Shatterhandi shlukli se kolem nové Silné ruky, nového znamení a nové teorie s drtivým úspěchem. Omráčiv a spoutav zrádného Karla Marxe, Karel May přivázal jej s jinými k mučednickému kůlu u koncentračního tábora. Učinil zákon prerie, který k smrti odsuzuje stejně zloděje koní i neposlušného, civilisovaného greenhorna jako předurčeně zločinného jinorodce zvrhlých ras — učinil tento zákon prerie zákonem říšským a svrhnuv Boha, v jehož jméno kdysi konal své hrdinné činy, uspořil mu i obtíž trestní exekutivy, které se s nevšední ochotou a prvotřídní odborností ujal sám. Shatterhand ben Nemi z knížete bledých tváří a emira postoupil na božstvo. Od tohoto nanebevstoupení naučil se svět cenit výkonou jakost vědecky provedených únosů, dokonale metodických vražd. S westmanskou mužností pousmál se muž činu odhozeným papírovým učebnicím lidskosti i ducha, jež uvrhl do ohně, a jal se znovu vyrábět své zázračné zbraně. Svět s ustrnutím přihlíží, jak se naň zvedá hrozivé ústí nové medvědobijky, jak se plní nábojnice nové neodolatelné henryovky.

S y m b o l s e v r a c í.

V běžné představě veřejnosti zachovává se paměť na Viléma II. především třemi rysy: byl to muž se zvláště stříženým knírem, jež mnoho mluvil a nosil mnoho stejnokrojů. Musí být něco nevysvětlitelného, ale hluboce zakořeněného ve sklonu německé duše k takovýmto mužům, jakožto představitelům národní síly. Bylo by marné pokoušet se o výklad tohoto záhadného zjevu. Ale byl-li Vilém II. hlava státu nikoli volená, na jejíž umístění ve svém čele národ neměl vlivu, je teď podán důkaz, že takovýto způsob reprezentace, takovéto ztělesnění a zosobnění státní moci po výtce vyhovuje povaze Mannova „Untertana“. Moha si vybrat, národ miliony hlasů hromadil tak dlouho na muže, kteří se některými znaky překvapivě podobali poslednímu císaři německému, až počet těch hlasů učinil každé hlasování zbytečným a dovolil vítězům uchopit se moci bez ohledu na jakékoliv cizí mínění.

Vilém II. se směšně proslavil svým řečnickým výstřednictvím. Jeho řečnění bývalo amatérské: příležitostné a hlavně nepřiléhavé. Skoro každá jeho řeč znamenala politickou nehodu, často mezinárodní zápletku, kterou císařovi státníci těžce a ne vždy se zdarem musili napravovat. Byl to řečník po výtce neúspěšný.

Nic takového nelze tvrdit o tom, který duchově i mocensky nastoupil jeho dědictví. Jako řečníka nelze ho nazvat amatérem. Dlužno ho označit jako profesionála a mistra, který si svoje úspěchy doslova vyřečnil. Se soustavností, o jaké se nezdálo Vilémovi, a jaké by asi vůbec nebyl býval schopen, tento muž z lidu založil všechen svůj zítřek i zítřek svého národa — vskutku svého, jež si vpravdě v soukromý majetek přivlastnil důkladněji než kdy jaký německý císař — na hřmění

silného slova, na břitkých blescích shatterhandovské mluvy. Učinil Německo nevinným bílým zajatcem, jež dlužno od mučednického kolu hrdinsky osvobodit ze spárů rudochů a zrádných míšenců. A díky milionové ozvěně se to podařilo. Buďte respektovány všechny politické, hospodářské, mezinárodní dějinné skutečnosti, jež to umožnily a jež se vymykají z mezí tohoto, čistě povahopisného pozorování. Ale císař Vilém jistě se závistí, do níž je možná přimíšena krůpěj pýchy otecké či kmotrovské, přihlíží z Doornu výkonům svého většího následníka, naslouchá mu v rozhlase, nepochybně s lítostí, že za jeho časů rozhlas ještě nebyl uveden v život. Má-li však dosti autokritiky, nepochybně uctivě sklání zestárlou hlavu před tímto virtuosem, jenž přivedl k dokonalosti svého druhu, v čem císař diletant jen hudlařoval. Co je „Sang an Aegir“ proti kvetoucímu bájesloví hákového kříže. A nikdy by se císař nebyl odvážil, ani nemohl odvážit, aby tak rázným hmatem, jako jeho znovuvtělení, popadl za hrdlo samu víru i církev svého autora, aby nejen všechny ostatní, ale posléze Karla Maye samotného knockoutoval jeho vlastním slavným úderem do spánku, spoutal jeho vlastními řemeny, přivázal k mučednickému kolu vedle téhož, už vyřízeného Karla Marxe. Možná s jistotou mít zato, přihlíží-li vězeň doornský těmto atleticky usku-tečňovaným vidinám svého chlapeckého srdce, že se cítí v jistém smyslu vrchovatě nahrazen. Týž cit pak pravděpodobně plní srdce oněch milionů Mannových „Untertanů“, kteří v duchu nikdy neodvykli kníru „Es ist erreicht“.

Citově nahrazen zdá se Vilém i v jiném populárním svém ryse. Zná-li veřejnost nositele nového kníru (jemuž by větším právem slušel název „Es ist erreicht“) po výtce v prostém stejnokroji podobném loveckému, jehož pravzorem v podvědomí Untertanově více méně tušíme kroj Shatterhandův, jiný, nejpruštější nositel moci v Německu, stal se zároveň nositelem Vilémových nesčetných uniforem. Cholericky živelnější, lidově hmotnější, nedvorsky brutálnější, jakoby pro větší lesk státu pruského byl převzal císařův šatník, doplňuje tak v tužbách veřejnosti starou předválečnou tradici symbolů.

Bylo uvedeno pro fysiognomii národních povah jako příznak, že se vracejí rysy určitých průběhů. Tři předchůdci příští humanitní demokracie, husitský myslitel, husitský vojevůdce, husitský král, se rozdělili o úkol, jež o pět set let později v jediném lidském životě stačil zmocit jediný: stvořit nauku, vojsko i stát. A jak tento jediný ústrojně navázal na tradici svatováclavskou. Aniž dlužno zapomenout na všechny nepřesnosti takového kulhavého přirovnání, přece bije do očí: jak naopak v Německu citovou funkci veřejné symboliky, před válkou soustředěné na jediného představitele, v poválečném znovuvtělení téhož mytického ideálu si rozdělují, se stejnou osobní ochotou a se stejným souhlasem národní duše, představitelé dva. Není již Viléma. Ale je zase řečník, je zase knír, a jsou zase uniformy. Není již humanity ani křesťanského Boha. Ale jest, v přízračné osobitosti světového strašidla, Shatterhand ben Nemi. Není již Karla Maye, ale je úder do spánku, a jsou zázračné zbraně. Národ má zase svůj „wunschtraum“, těžko pochopitelný Neněmci. Má zase své symboly se všemi malichernými i strašlivými podrobnostmi. Našinec nemůže se pokoušet o vysvětlení této divuplné, nicméně

zřejmě zákonitě záhady. Jako nepolitický a nezastvený laik se tím méně dopustí opovržlivosti, která by tyto jevy hodnotila. Nenáleží mu posuzovat politické schopnosti Viléma Odstaveného ani schopnosti Vilému Redivivů. Musí si však povšimnouti, jak šedesátipětimilionový národ profesorů, myslitelů, filosofů a vědců s nadšením si přímo vynutil obrození modly shatterhandovské a návrat k pubertní politice indiánské. Jak do jejich služeb obětavě zas postavil průmysl i důmysl, zdatnost, sílu a výkonnost z prvních na světě. A jak nejen dějinám ducha a vzdělání, humanitě, lidské svobodě a důstojnosti, ale samé holé existenci tohoto světadílu hrozí zasadit ránu do spánku. Je-li pak malý a nedokonalý národ Václavů, Janů a Tomášů sousedem tohoto velikého, rozrušeného a nebezpečného chlapce, nezbyvá mu, než tím pilněji číst v knihách svých učitelů, tím úsilněji uskutečňovat jejich nauky: být tím dospělejší, čím nedospěleji si počíná jeho silák soused. Záliba v mayovství již jednou tohoto souseda dovedla ke katastrofě. Snad proto, že svého Karla Maye četl špatně. Dnes opět, slovy knihkupeckého příručního, celé Německo Karla Maye čte. Vůdce prý má jej vždycky na svém nočním stolku. Dejž Veliký Duch Manitou, aby všichni tito Mayovi čtenáři četli svého autora dobře. Ono možná přece něco je na té jeho humanitě. I Karel May může spasit svět.

do ba a lidé

Jaroslav Hůlka (Nový York):

Naši v Americe

I.

První generace.

Kolem devadesátých let minulého století nastal do Nového Yorku větší příliv Čechů a možno říci, že tehdejší přistěhovalci dosud tvoří jádro české kolonie v tomto městě. Za vedení této generace byla vystavěna Národní budova a dvě sokolovny v centru města Manhattanu; vznikl Husův dům, česká banka a několik českých i slovenských spolkových budov v odlehlejších čtvrtích města. V rukách této generace je dosud vedení českých spolků, českého tisku, české školy a na ní spočívala i osvobozená akce za války.

Pro český veřejný život je charakteristické — jak ve staré vlasti tak za mořem — že v něm velmi dobře můžeme rozlišit „inteligenci“ a „lid“. Toto rozlišení naprosto nemá tak ostrých mezí v anglosaské Americe. Zmíněná přistěhovalá generace let devadesátých tedy je ryze vrstvou „lidovou“, t. j. není v ní, až na nepatrné výjimky lidí studovaných. Jsou to dělníci, řemeslníci, malí živnostníci, z nichž se někteří později vypracovali do třídy malých podnikatelů v perletářství, stavebním průmyslu a pod. Kultura této vrstvy je kultura české venkovské školy. Její žurnalistika je písmácká, její literární miláčky jsou Třebízský, Rais, Brodský, Vlasta Javořická. Kultura české vesnice z let devadesátých, přesažená do cizího prostředí, neudělala mnoho pokroků, ale skvěle se udržela a ještě v nynější době je rovnocennou, ne-li hodnotnější než kultura daná domorodým Američanům v jejich obecných a středních školách.

Náš veřejný život ve staré vlasti je silně — ne-li pod nadvládou — tedy aspoň pod vlivem inteligence. Lidé studování vedou úřady, žurnalistiku, politiku. V české kolonii v Novém

Yorku tomu tak není. Jednak bylo před válkou — a i po válce velmi málo českých studovaných vystěhovalců. A za druhé, což je důvod závažnější, — český vystěhovalý „lid“ měl se svojí přistěhovalou „inteligencí“ často velmi smutné zkušenosti. Vyskytly se zpronevěry spolkového jmění, úpady časopisů a finančních podniků, zklamání důvěry, zakládání škorpících se časopisů a spolků a podobně. Tyto poměry jsou a byly do značné míry obdobné i v ostatních českoamerických koloniích.

Generace druhá...

Dnešní naše kolonie v Americe mění v poslední době značně svoji tvářnost. Nedostává se v nich přistěhovalých mladých lidí, zato však vyrůstá z nich a vrůstá do nich tak zvaná druhá generace, děti přistěhovalců, rozené v Americe a dospívající nyní do občanského života. Této druhé generaci dala přistěhovalcká vlna devadesátých let jednu novou, charakteristickou složku: českoamerickou mládež, studovanou na amerických univerzitách. Děti českých přistěhovalců studovaly na univerzitách i dříve. Ale byly to zjevy spíše ojedinělé. Teprve kolem roku 1912 vyskytuje se mezi universitními studenty českého původu organizační hnutí podněcované z Chicaga a ze středoamerických států, a vedoucí k založení řady odborů, spolků českoamerických studentů. Spolky přijímají jméno Komenského, studenti se scházejí, pořádají společné zábavy, přednášky o rodné zemi, vydávají svůj časopis — vše v anglické řeči. Ale účelem spolků je „pěstovati hrdost na svůj původ a na kulturní dědictví svých předků v souladu s ideály amerikanismu“. Odbory byly organisovány asi při dvaceti univerzitách, ale za let válečných ztratily vzájemný kontakt, a většina jich zanikla. V Novém Yorku byly založeny tři odbory při třech různých univerzitách. Po krátkém přerušení činnosti za války spojily se v roce 1921 v jeden klub. Členů bylo v té době kolem 60—80, členy byli výhradně studenti a studentky na místních kolejích a mladí absolventi universit. Scházeli se jednou za čtrnáct dní, pořádali zábavy a přednášky, udělovali jednou ročně klubové medaile československým graduantům amerických obecných škol a vytyčili si do budoucnosti cíl: vybudovati z vítězku zábav stipendijní fond na placení kolejného nemajetným universitním studentům československého původu.

Klub nabyl záhy nového významu. V letech 1922—1930 přichází do Ameriky mnoho mladých studovaných lidí z Československa. Přijíždějí inženýři za praxi, lékaři na stipendia, profesori i učitelé za odborným studiem. Dovírají se někdy již v Československu, jindy až zde na konsulátě, o československém universitním klubu v Novém Yorku a připojují se jako hosté nebo jako členové. Příliv těchto zahraničních studentů je nejsilnější v roce 1929, kdy jich je značný počet ubytován v Rockefellerově Mezinárodním domě, a kde zakládají svoji vlastní organizaci, která však již příštího roku splývá se silnějším klubem druhé generace, klubem Komenského. Klub inteligence druhé generace stává se smíšeným klubem druhé generace s novou přistěhovalou inteligencí, a dosahuje v té době svého nejsilnějšího rozvoje, kolem jednoho sta dvaceti pěti členů.

Z toho počtu 47 navštěvovalo střední školu v Československu a z nich asi 10 dosáhlo universitního vzdělání v Americe. Kolem dvaceti bylo v Americe pouze na dočasném pobytu. Ostatních 78 členů bylo v Americe rozeno a prošlo jen americkými školami. Z nich jen asi 10 navštívilo Československo, a sotva šest čte někdy českou knihu. V devítičlenném výboru zasedá sedm členů druhé generace. Předsednictví octlo se jen jednou v rukách absolventa české university. Klub v této době (kolem roku 1930) nesoustřeďuje

ovšem všechny studované Newyorčany československého původu. Ve starých seznamech členských je na šedesát bývalých členů. Na zvací listině a na listině sestavené za účelem získání nových členů je dalších asi 100 studovaných Čechoameričanů a na 200 studentů, jejichž jména byla vyhledána v universitních seznamech prostě podle českého zvuku.

Slovenský element je v tomto počtu též zastoupen. Mezi členy klubu je dvanáct slovenského původu. Jinak však Slováci organizují se ve svých klubech a k úspěšné organizaci americkoslovenské studované omladiny došlo v roce 1934 v klubu Štefánik.

Přehled o povolání a studijních oborech českoamerické inteligence v Novém Yorku jest těžko podati. V Americe se lidi neznají podle titulu nebo podle povolání. Mr. Šlechta nebo Mr. Novotný mohou se s vámi společensky stýkati dlouhou dobu než se dovíte, že jeden jest bankovním úředníkem a druhý inženýrem. V seznamu členstva klubu z roku 1931 jest 21 inženýrů, 19 učitelů a učitelek a profesorů, 18 studentů, 8 právníků, 6 lékařů, 5 lékárníků, 3 dentisté, 27 zaměstnáno v obchodě či v bankách, několik členek je provdáno atd. Počet neorganizovaných právníků a lékařů jest aspoň stejně tak veliký. Dentistů a lékárníků aspoň trojnásobný. O počtu studentů svědčí výpis českých jmen z universitních katalogů atd. Těch čtyři sta či pět set jmen a adres, které klub vyhledal a sepsal, je nepochybně jen velmi neúplným seznamem studovaných a studujících Čechoameričanů v Novém Yorku, kde se k mateřské řeči české hlásilo v roce 1920 kolem 44.000 osob a k řeči slovenské kolem 19.000 osob.

Hospodářská úroveň této studované vrstvy druhé generace je celkem nad průměrnou úrovní druhé generace nestudované. Důvod je v tom, že v Americe je universitní studium velmi nákladné a pouze zámožnější přistěhovanci si mohli dovoliti poslat své děti do vyšších škol. Typ chudého českého studenta, který jde v Praze na universitu a protlouká se na svou pest kondicemi a stipendii zde téměř neexistuje. To však neznamená, že tento typ studenta v Americe neexistuje vůbec. I američtí studenti vydělávají si na studium ve večerních školách denní prací, hradí kolejně z půjček a podobně. V druhé české generaci jsou takové zjevy řídké. Zato však několik studentů a absolventů vysokých škol československých tímto způsobem v Novém Yorku svoje vzdělání doplňuje a získává.

Američtí Češi a politika.

Politické zájmy druhé studované generace českoamerické neliší se mnoho od celkové úrovně amerického politického zájmu. Někteří jsou organizováni u strany demokratické, jiní ve straně republikánské, většina organizována není vůbec. Ve stranách dělnických, ke kterým náleží značný počet našich přistěhovalců první generace, se studovaná mládež druhé generace neuplatňuje vůbec. Tu a tam vyskytne se studovaný člen v dělnicko-americkém Sokole. Jinak ani v nepolitickém uniovém hnutí dělnickém nevím v Novém Yorku o význačnějším zástupci z řad druhé studované generace československé. Politické příslušenství a názory nehrají vůbec žádnou úlohu v životě klubovním a spolkovém. O politické strany ve staré vlasti není již zájem žádný. Politika československá je sledována zdejší druhou generací v anglickém tisku jedině s hlediska mezinárodního. Článek o Malé dohodě, o spojenectví Československa s Francií, o dohodě nebo rozmiškách s Polskem upoutá zájem a pozornost českoamerického inteligenta. Z vnitropolitických událostí nanejvýš presidentské volby.

Nábožensky jakoby druhá generace českoamerická vypadla z oka českým studentům v Praze. Náboženský indi-

ferentism převládá. Příslušenství k českoamerickému kostelu Husovu, nebo k některé protestantské církvi americké je celkem málo početné. Katolíci jsou mezi studovanými Čechoameričany řídkou výjimkou. Mezi Slováci v Americe rozenými nalezneme jich více. Ve většině případů však pátrání po náboženské příslušnosti českoamerického inteligenta dopadá asi takto:

„Jste katolíkem nebo protestantem?“

„Nejsem zapsán v žádném kostele.“

„Vaše rodiče jsou katolíci?“

„Ano, ale do katolického kostela nechodí.“

„Kde jste byl křtěn?“

„V Husově kostele, farářem Pískem.“

„Jste tedy protestantem?“

„Nenáležím k žádnému kostelu.“

Tyto náboženské poměry českoamerické druhé generace jsou pro Ameriku značně výjimečné, neboť Američané jiných kmenových skupin zpravidla náleží k některému kostelu a tím k církvi, a tato příslušnost je více než matriková. Důvod je v tom, že většina české emigrace hlásí se ke hnutí svobodomyšlnému, které se staví proti příslušnosti k církvím a kostelům, ač při křtech a svatbách svobodomyšlnost není brána právě nejpřísněji. Druhá studovaná generace, ač v dětských a jinošských letech mnozí z ní navštěvovali Husův dům, nemá mnoho vřelosti pro českoamerický protestantism. Nejlepším dokladem toho je, že její klub, který nese jméno českého bratra Komenského, neprojevil — když se o tom jednalo — žádné chuti scházeti se v Husově klubovním domě, který náleží českoamerickému kostelu. Důvody nebyly osobní ani místní. Prostě nechutí vázati se jakýmkoli způsobem s jakoukoli církví.

Jak se naši amerikanisují.

Co znamená tato americká studovaná vrstva československého původu pro americkou větev našeho národa? Jaký je její význam v československé kolonii? Jaký je její poměr k Americe? Jaký je její význam pro starou vlast?

Dáti k těmto otázkám povšechné odpovědi je přirozeně obtížné. Poměry mohou se lišiti v jednotlivých osadách. Americký život pokračuje rychlým tempem, a dnešní uspořádání společenské, kulturní a sociální může se v jednom desetiletí podstatně změnit. Mezinárodní vztahy Ameriky k Československu nejsou v přítomné době aktuální, její poměr k jednotlivým mocenským skupinám Evropy je proměnlivý, a tak dále. Přesto však nejsou to otázky jen tak zcela bezvýznamné a akademické.

Sčítání lidu ve Spojených státech vykazuje na jeden a čtvrt milionu osadníků, hlásících se téměř stejným dílem k řeči české a k řeči slovenské. Pro národ, jehož obyvatelstvo ve staré vlasti vykazuje osm a tři čtvrti milionu příslušníků, není to složka bezvýznamná. Národ, který se prací svých škol a své inteligence v posledním století obrodil; jehož jak zahraniční, tak domácí odboj byl pod vedením universitních doktorů a vzdělavců a byl financován československou Amerikou, jehož politický, sociální i kulturní vývoj po nabytí samostatnosti děje se pod silným vlivem vrstev studovaných; národ, který nemá šlechty ani rodové ani kapitálové, tento národ má v Americe silnou zámořskou větev, která postrádá toho, co v moderní době v pravém slova smyslu učinilo náš národ národem: Vedení inteligence.

Lze toto vedení očekávati od druhé generace, v Americe vystudované? Je vůbec něčeho takového třeba? A má to smysl pro budoucnost vzhledem k rapidně pokračující amerikanisaci?

Je nutno předem si důkladněji všimnouti té tak zvané amerikanisace. Tomáš Čapek píše o ní v knize „Naše Ame-

rika“ takto: „Vše, co se narodí v Americe, náleží Americe — náleží jí statisticky, jazykově i ideologicky“. A jinde:

„Spolek vysokoškolských studentů v Novém Yorku pořádá dinner a věneček v předním hotelu. Okolo tří set inteligentů obojího pohlaví z druhé a třetí generace se sešlo, — lékaři, dentisté, advokáti, studenti, obchodníci, učitelky, typistky, stenografky, bankovní a jiní úředníci z down-townu. Mladíci ve fraku a smokingu, dívky v plesových úborech. Je teplo a mílo v jejich společnosti. Jsou si vědomi těsného pouta krevního příbuzenství, jež je víže. 95 procent je jich českého původu, 99 procent mezi sebou mluví anglicky.“

Ano. Ale když jim kapela zahraje českou písničku, zpívá jich 100% česky. A zahraje-li písničku americkou, nezpívá jich ani 5%, protože Amerika nemá národních písní.

Dr. Ferdinand Veverka píše v Kalendáři New Yorkských listů r. 1935: „V Evropě udržují se národnostní ostrovy po celá staletí, v Americe propadají asimilaci v jedné generaci všichni národové bez rozdílu“. Jak je hluboká tato asimilace? Znamená přijetí anglické řeči a amerického náteru úplnou ztrátu souvislosti s původním národem? Za svého čtrnáctiletého pobytu v Novém Yorku byl jsem členem lékařského sboru v několika nemocnicích. Všechny byly založeny a vybudovány před desítkami lety zakladateli a lékaři v Americe rozenými, v Americe vzdělanými. Jedna z nich je kontrolována skotskou skupinou, druhá walesskou, třetí irsko-katolickou a čtvrtá španělskou.

Jeden z nejvýznačnějších amerických lékařů přijímá pisatele do lékařského sboru svého oddělení a táže se ho po národnosti. Odpověď je ihned opáчена otázkou: „A jakého původu jste Vy, doktore?“ Starému pánovi se rozjasní oči: „Pátá generace Welsh“. A vykládá svůj rodokmen. Když byl major Čermák zvolen, vedla jeho první zahraniční cesta — do Kladna, odkud byl jako dvouletý hošík vystěhován. Populární — i přes svůj neslavný pád — starosta Nového Yorku Jimmy Walker jede si brzy po zvolení pro vavříny do Irska, od kterého je tři nebo čtyři generace vzdálen. Nynější major Nového Yorku La-Guardia sice do Itálie dosud nejel, ale jeho vítězství nad tamanytickou klikou v městské administrativě se mu podařilo jen proto, že je smíšeného původu židovsko-italského, kteréžto dvě kombinované kolonie jsou silnější než před tím vládnoucí kolonie irská. I major La-Guardia narodil se v Americe a náleží jí statisticky a jazykově. Náleží jí také tak docela ideologicky?

Ostatně, kdyby amerikanisace a anglosaská asimilace byla procesem tak bezpečně rychlým a dokonalým, proč by vládnoucí anglosaská třída americká omezovala emigraci nenordických přistěhovalců?

Amerika je mosaika. Celkový dojem je velkolepý, americký. Ale nemusíte brát ani mikroskop, abyste poznali složení z jednotlivých kamínků. Národní souvislost nezaniká ztrátou řeči. Udržuje se po staletí sňatky, společensky, sociálně, kulturně, nábožensky a hospodářsky. Kulturní a vzdělané vrstvy udržují ji déle a neztrácejí ji tak snadno smíšenými manželstvími. Ale ani smíšený sňatek není tak docela zárukou amerikanisace. Děti ze smíšeného manželství italsko-irského uchycují se zaměstnáním, kostelem, nebo organizací v politickém klubu zase buďto při jedné nebo při druhé národnostní skupině atd. Ovšem, každý vám řekne v Americe, že je Američanem. Často i ten, který není občanem. Ale každý vám též řekne o svém původu. Někdo s hrdostí. Někdo s ostychem.

Americanisace má různé stupně. I ten, kdo přijel do Ameriky na dočasný, třeba jednorůční pobyt, vrací se do své země poamerikanisován. V Americe byl však považován za neamerikanisovaného cizince. Třetí generace cítí se amerikanisovanější než generace druhá a tak dále. V Americe nepatří

k dobrému tónu, dotazovati se na dědečka. Ale, když si Američané na příklad v politickém zápase začnou dědečky vyčítat, má největší naději na výhru ten, jehož pradědeček přijel na Mayflower. A to ještě jen proto, že s Indiány už se nepočítá.

Jestliže tedy amerikanisace je pojem v širokých mezích relativní, jaký význam a jaký smysl má ta neamerikanisovaná složka sociálních a společenských vrstev, a speciálně jaký význam má neamerikanisovaná složka českoamerických druhých a dalších generací?

Mnoho Američanů se dosud uplatňuje v občanském životě, v politice i v povolání právě v důsledcích styků a vlivem prostředí které je určeno jejich evropským původem, anebo náboženskou příslušností. Celé university, velké industriální korporace, obecní i státní administrativy jsou pod kontrolou úplně amerických skupin, které se mezi sebou rozlišují tím, že jsou hluboko pod povrchem skotské, irské, švédské, německé, presbyterianské nebo katolické. Tento základ společenských skupin není vždy uvědomělý a je namnoze důsledkem přirozeného vývoje. Je všeobecně známo, že v tomto ohledu nedopracovaly se slovanské národnosti téměř žádných výsledků, a že Italové a Židé teprve v poslední době vtlačují se do popředí. Naproti tomu potomci Angličanů, Irů a Skotů se považují za jediné pravé Američany. Náležeti k takovéto silné skupině je tedy pro domorodého Američana výhodou. Čechoameričané jsou tudíž v tomto ohledu v nevýhodě. Pokusy o politické sjednocení amerických Slovanů daly se několikrát a dějí se dosud bez velkých úspěchů. Je tedy přirozeným důsledkem, že u Čechoameričanů je silnější touha po tak zvané úplné amerikanisaci než u členů silnějších národnostních skupin. Ale v podstatě znamená taková úplná amerikanisace Čechoameričana vlastně připojení se k jiné, silnější skupině.

Tak místní politik československého původu připojí se k tamanystickému klubu, jehož členové jsou z většiny potomky Irů. Inženýr českoamerického původu poangličtí svoje jméno, aby dostal zaměstnání nebo domohl se lepšího postupu v korporaci ovládané potomky Němců a podobně. Národnostní původ je částí vaší americké navštívenky. Podle něho stupňuje nebo zmírňuje se počáteční nedůvěra, kterou k vám má nový zaměstnavatel, zákazník nebo klient. Příslušníci skupin původem anglických, skotských a irských cítí určitou superioritu vůči příslušníkům skupin původem slovanských, italských, armenských, řeckých a podobně. A opačně, potomci této pozdější imigrace cítí určitou inferioritu vůči potomkům imigrace starší. Národnostní původ určuje tedy ve větším či menším stupni množství sebevědomí, se kterým se Američan ubírá za svými životními cíli.

věda a práce

Jiří Haller:

O českém jazyce devatenáctého století

Co čteme ze staré literatury?

Dnešní čtenář se už nepadno včítá do českých spisů, psaných před sto lety. Jejich jazyk mu připadá značně nezvyklý, zastaralý. Skoro bychom mohli dnes o tomto období opakovat slova, jež roku 1827 napsal Josef Jungmann o jazyce nejstaršího literárního ob-

dní českého, sahajícího do 15. století: „Jazyk sám té epochy již nyní zastaralý, a to od nové češtiny znamenitě rozdílný jest. Jest to peníz z čistého, drahého kovu, ale se starým rázem, toho věku neberným.“ Proto je tato literatura, ač pouhých sto let stará, pro nás už mrtvá. Jen nečetná díla z doby před Nerudou odolala působení času a dovedou ještě zlákat dnešního čtenáře, aby po nich sáhl i mimo povinnou četbu školní. Je to na př. Máchův „Máj“ — který má sice dost jazykových archaismů, ale v mluvě vázané je snášíme celkem bez obtíží — většina prací B. Němcové a K. Havlíčka Borovského, Erbenovy pohádky a „Kytice“, něco z Tyla, Čelakovského verše v tónu lidovém — a jsme s výčtem zhruba hotovi. Nebude těžké ukázat, že před zapadnutím zachránila tyto texty nejen jejich cena vnitřní, nýbrž i okolnost, že jejich autoři předběhli svou dobu i po stránce jazykové.

A naopak zase můžeme předem zcela najisto soudit, že nebudou mít úspěch pokusy obnoviti život starých děl literárních (na př. náboženské poesie barokové ze 17. a 18. stol.), jestliže se jejich jazyk už zřetelně vzdálil od jazyka dnešního. Vždyť ani bible Kralická neušla následkům, jež nutně plynou ze zastaralosti jazyka, a měla přece mocnou oporu v tradici evangelických vrstev českého národa. Je příznačné, že se právě v naší době projevila potřeba nahraditi bratrský překlad Nového zákona překladem novým.

Bez pevných mluvnických zákonů.

V čem tedy záleží rozdíl mezi jazykem dnešním a jazykem, kterým se psalo v první půli 19. století? Jisté nezáleží v podobě hláskové a tvarové, neboť ze srovnání starších textů s dnešními vidíme na první pohled, že se ráz těchto dvou stránek jazyka za posledních sto let podstatně nezměnil. Rozdíl od dnešního stavu vyplývají spíše z dřívější neustálosti spisovného zvyku a z neurčitosti hranic mezi ním a zvykem lidovým na jedné straně, zvykem starým na druhé straně. Tehdy ještě nebyla mluvnice jednotně stanovena (to bylo možno vykonat teprve na základě velkých jazykovědných prací Jana Gebaura), a proto se v jazykové praxi daleko silněji než dnes projevovaly individuální sklony a záliby autorů. Tak na př. ještě u Nerudy jsou pravidlem tvary lidového jazyka *oumysl, ouplněk, dopřeju, pracujou, hvízdnu, zasvitnulo a pod.*, v první polovici století se často ještě vyskytuje lidové *ej* místo *ý*, na př. *vejta, vejmysl, dobejvá* atd. Někteří autoři zase přejímali do svého jazyka archaismy jako *u vodě* (místo *ve vodě*), *u velikém spěchu* (místo *ve velikém spěchu*), *by* místo *bys*, *dadí* místo *dají*, *v oce*, *v race* (místo *v oku, v raku, v rakovi*). Roku 1853 předpisuje Jan Slavomír Tomíček, známý kritik Máchova Máje, ve své „České mluvnici nově vzdělané“ ještě tvary *slovese* místo *slovesa*, *v slovesi* místo *v slovese* a sám jich také důsledně užívá. Volné pole měla libovůle autorů zvláště v užívání přechodníků, neboť pravidla, která už dříve stanovil Josef Dobrovský, nebyla tehdy ještě uvedena v praxi. Proto je dnešní čtenář při čtení knih z první poloviny 19. století často překvapen tvary jako *nemajeci, záviděci, uslyšeci a pod.*, a ještě u Němcové a Nerudy čítá spojení jako „*chlapci zapírali zardíce se*“, „*vezma peníze odešel*“ atd. Zbytek této nepravidelnosti se zachoval až po naše časy v budoucím přechodní-

ku *da da*, jehož i novější autoři, na př. Arbes, Čech, Holeček, Herrmann a j., užívali ve významu minulého přechodníku *da v*.

Nedostatek pevného mluvnického zákona se projevoval i rozličnými jazykovými výstřelky a libůstkami, jež někteří spisovatelé uměle do jazyka zaváděli. Vzpomeňme jen na četné jazykové podivnosti Kollárovy, jako jsou *selza, k heltným pěnám, mysel, pervý, mlučte místo slzy, hltným, mysl, prvý, mlčte, minulý infinitiv strávivšeti, minulý čas lzel, nelzel* (podle Jungmanna tak Kollár časuje příslovce *lze*, původní to jméno podstatné), na jazykové řádění Moravanů Trnky, Ziaka a jiných samozvaných reformátorů jazyka.

Dnešní spisovatelé mají před sebou daleko přesnější obraz spisovného zákona, než tomu bylo před sto lety, a také jejich vědomí jazykové odpovědnosti kromě jednotlivých výjimek je osvětenější, a proto je v jejich jazyce kolísání mnohem méně. Jisté zbytky jazykové neukázněnosti se sice stále ještě udržují, ale ubývá jich čím dál tím víc. Ještě na př. Vrchlický proti všem zvyklostem jazyka zahrnoval do básnické licence i nemožná spojení *ve okně, ze vody, ke zemi a pod.*, a Machar velmi často napravoval počet slabik ve verši tvary jako *umí místo umějí, sází místo sázejí, ví místo vědí* atd. A ještě vydatněji si dispens od spisovných zvyklostí dávali Hálek a Zejer. Dnes by se vážný umělec přece jen ostýchal vpomáhati si takovými prostředky.

Slova, která zmizela.

Nehotovost a neustálenost spisovného usu se podobně ukazuje i v slovníku první půle minulého století. Tehdejší spisovatelé měli ve svém jazyce nástroj velmi nedokonalý, neboť jeho vývoj se o stopadesát let pozdíil za dobou. Jeho slovník byl proti jiným jazykům chudý a bez tradice, kterou dává jen nepřerušovaný vývoj literární. Aby se mohlo tohoto jazyka užívat ke spisování děl uměleckých i naučných, bylo třeba nejprve napravit tyto jeho vady, t. j. obohatovati jej a opřítí jej o nějakou tradici. První úkol prováděli obrozenští spisovatelé velmi usilovně, někdy až překotně, a to tak, že slova, kterých potřebovali, přejímali odevšad, kde se jen dalo: z nářečí současných, z jazyka starého i z jiných jazyků slovanských. Kde tyto prameny selhávaly, tam si nová slova prostě sami tvořili nebo si je opatřovali doslovným překladem z jazyka cizího, jmenovitě z němčiny. Tím způsobem se slovní zásoba spisovná v několika desetiletích neobyčejně rozmnožila, neboť jazyk všecky takovéto novotvary přijímal tak dychtivě, jako vyprahlá půda přijímá dešť. Jen z podvržených rukopisů Královédvorského a Zelenohorského na př. bylo do jazyka přijato a ujalo se v něm na sto nových slov, mezi nimi slova *ždáti, vezdy, věhlasný, zmilitký a pod.* Dnes si už ani u mnohých takových novotvarů neuvědomujeme, že byly na náš jazyk naštěpovány uměle teprve před sto lety, a jsou to leckdy slova nejběžnější, na př. *vzduch, příroda, obřad, obrázost, pud, vějíř, snaha, úsluha, přednáška* atd. Proto také u nich při čtení starých textů necítíme už novost, kterou pocítovali současníci.

Zato však jasně pocítujeme nezvyklost slov, která se z té neb oné příčiny neujala a zůstala omezena jen na spisy z počátku století. Jsou to nejčastěji archaismy, a to někdy velmi úctyhodné, na př. staročeské

doniž místo dokud u J. V. Kamarýta nebo napodobení staročeské vazby ve výrazech „mnoho mít nerodím“, rod ty, pane, sám nás brániti“ u J. K. Chmelenského atd. Kolik bylo takových mrtvě narozených slov, ukáže každému i jen letmý pohled do Jungmannova „Slovníku česko-německého“.

A ještě dvěma rysy se jazyk této první vývojové etapy odcizil našemu usu. Jsou to hojná slova německá, přejímaná z hovorové pražské češtiny, jako *retovat*, *mord*, *vinšovat*, *hausmistr*, *puccovat* a j.; vyskytují se i u spisovatelů velmi známých, na př. u Kollára, třeba sám v teorii brojil proti takovým cizotám. Vyskytují se ovšem ještě i u Nerudy, ale u něho už mají za účel charakterizovat prostředí a osoby. A druhý rys jsou hojná klišé, t. j. výrazy a spojení, které my dnes při čtení starších textů pocítujeme jako otřelá klišé, ačkoli současníci jejich autorů je jistě vnímali jako spojení zcela svěží a působivá. To je věc, která v nás chtěj nechtěj vzbuzuje dojem vyjadřovací naivnosti, a je proto arci špatným povzbuzením ke čtení starší literatury.

Stavba věty dříve a dnes.

Avšak jsou starší texty, které se v žádné ze stránek dosud probíraných neodchylují od dnešního jazykového průměru, a přece se nám jejich jazyk zdá zastaralým. A tu přicházíme k hlavnímu bodu: ke stavbě vět. Ve způsobu, jak se konstruuje věta a její členy, odchýlila se naše doba od doby minulé nejzřetelněji. Před sto lety se ve skladbě českého jazyka spisovného ještě silně projevoval vliv latiny a němčiny a dlouho zabraňoval jazyku přirozenému, hovorovému, aby, nepronikal i do textů psaných. Odtud ten neobyčejně nápadný ráz strojenosti, těžkopádnosti a hlavně ztrnulosti, kterým na čtenáře naší doby působí ony staré texty. Příkladem toho je hned citát z Jungmanna, uvedený na začátku tohoto článku, a mohli bychom jej doprovodit množstvím dokladů jiných. Aspoň dva na ukázkou; první jest z prozaického překladu Scottovy „Panny jezerní“, který pořídil roku 1826 F. L. Čelakovský: „Přinucen jest poutník, nikde z ouvalů vedoucí stezku nedostihuje zrakem, bedlivou nohou po příkrém popínati hřebenu skalním.“ A druhý je z Chocholouškovy románu „Cola di Rienzi“ (1856!): „Lid před hradem na oběti spravedlnosti, jež dle všeobecného mínění spravedlivý trest za zločin jejich, na posvátném životě krále milovaného podniknutý, dostihnouti měl, netrpělivě čekal.“ Tato vlastnost starších textů odstraňuje, myslím, dnešního čtenáře nejvíc, a plným právem, neboť je nejnápadnějším příznakem područí latiny, v němž náš jazyk žil celá staletí a z něhož se úplně vybavil teprve v posledních padesáti letech. Na počátku 19. století se silný vliv latiny projevoval v jazykové praxi našich spisovatelů (na př. i u Jungmanna, Kollára, Palackého) také rozličnými zhola nečeskými vazbami, které se kromě nepatrných výjimek bohudík trvale neujaly, na př. „naučiv se z vlastní své za mladých let zkušenosti, škodné býti študování noční“ (akus. s infinitivem), „mněl

by (= bys) bohem jej býti bučícím“, „Atala vidína jest obživovati“ (nomin. s inf.), „takto mluvícího boha, rozšel se po všem nebi zápach“ (t. j. vůně; genitiv absolutní po vzoru latinského ablativu absolutního) atd. S těmito nešťastnými pokusy může soutěžit i leda nerozvážné polonisování Jana Kollára, jenž psal na př. „hroby pro předky tu naše kopáno, celé hory potom děláno z nich a tyto jmíno za ozdoby“, a pod., — jak vidět, patrně jen dobrý osud našeho národa zabránil, aby se z tohoto dočasného zmatku nevyvinula anarchie trvalá a z ní jazykový galimatiáš nikde jinde nevidaný. My jsme odtud zdědili jen několik trosek, ale i ty jsou houževnatostí svého života nepřijemné milovníkům čistého jazyka. Z nich nejčastější je latinismus „zdá se mi být šťastný“ místo správné vazby „zdá se mi šťasten (šťastným)“; a vedle toho se ovšem ujalo dost syntaktických vazeb, napodobených podle němčiny.

Ale nejpodivnější se nám dnes zdá tehdejší pořádek slov. Jeho zvláštní šroubovanost je působena snahou, aby určité sloveso podle vzoru latiny (ve vedlejších větách též podle němčiny) stálo na samém konci věty, dále aby jmenný přívlástek stál co možná za svým jménem. Krásným případalo tehdejší autorům patrně i to, když mohli přívlástek oddělit od jeho jména nějakou vložkou. Příklady toho všeho se najdou v hoře citátech. V těchto manýrách se se starou dobou už asi nikdy neshodneme.

Přicházíme nyní k otázce, jak se stalo, že se český jazyk přece jenom osvobodil ode všech těch břemen. K tomu si musíme nejprve uvědomiti, že vedle onoho knižního jazyka žil i na počátku století, stejně jako dnes jazyk hovorový, živý, a ten že se více podobal zvyku dnešnímu než umělému, zhusta pouze papírovému jazyku tehdejších literátů. Vývoj od původní ztrnulosti k dnešnímu přirozenému, spontánnímu spádu je vlastně boj živého jazyka proti oněm cizím vlivům knižním, a etapy, po nichž tento boj postupoval, jsou označeny jmény těch spisovatelů, jež ani sto let nevyzradilo z myslí čtenářů a jež jsme už dříve uvedli jménem. U nich totiž proniká vliv jazyka hovorového (i lidového) nejdříve a zatlačuje nečeské konstrukce obvyklé u jejich současníků. To jsou první průkopníci dnešního zvyku jazykového. Na nich už v počtu čím dál tím větším stavějí pracovníci generace Nerudovy a Hálkovy, Čechovy a Vrchlického a jejich dílo dovršují básníci a spisovatelé let devadesátých. V té době teprve je ukončen vývoj českého jazyka spisovného, zahájený našimi buditeli. Tehdy se klade též základ k zákonům mluvnickým (Gebaurovy mluvnice, Pravidla českého pravopisu). To, co přišlo potom, byla už práce na pevném základě, vyrostlém z vědomého úsilí i zmateného hledání celých pěti lidských generací. Těžko předpovídat, co bude dále; ale můžeme alespoň doufat, že proces očisty a stabilisace, který jsme tu sledovali, bude spolu s ustavičným obohacováním a rozvíjením jazyka pokračovat i v dalším století.

DOM DOPISNÍ PAPÍR
DENNÍ POTŘEBY

100 listů normalisované velikosti 210×297 mm • 100 obálek 105×215 mm s vložkou z hedvábného papíru • Zvlášť levný, přesto však jemný a reprezentační dopisní papír • Ve velmi vkusné krabici za Kč 38.—

KAREL KELLNER, PRAHA • VÁCLAVSKÉ N. 61 • DLOUHÁ TR. 17